

2.UNA CIUTAT EN CONSTRUCCIO

2.1. REUS AL SEGLE XVIII

El model de creixement de Catalunya en el segle XVIII és hores d'ara ben definit, i arrenca ja a l'últim terç del XVII: augment demogràfic, expansió agrícola (especialització de conreus, roturació de noves terres), comercialització dels productes agraris que porta a un augment de la renda de la terra i desenvolupament industrial i comercial que reproduïx el capital mercantil. El pilar de l'economia esdevé el comerç, la venda dels productes a l'interior i a l'exterior (península, Europa i Amèrica). Un dels productes estrella sobre els que es basarà aquest dinamisme serà l'aiguardent, la producció i comercialització del qual se centra a Reus.

Encetarem aquesta introducció sobre el Reus al segle XVIII, abans d'entrar en l'objecte de la tesi, l'habitatge i la construcció, amb la demografia, l'increment de la natalitat que és un índex del procés de creixement que va viure la ciutat a la segona meitat del segle XVIII.

Demografia

Reus entra en el segle XVIII amb una forta empenta econòmica iniciada a finals del XVII, amb la indústria de l'aiguardent i de la llana, aturada momentàniament per la guerra de Successió. L'estimació de la població reusenca a principis del XVIII estaria, segons Jordi Andreu, entre els 4.000 o els 4.500 habitants, resultats que obté en base les taxes de natalitat, i mostra l'ocultació dels primers censos, constatada per diversos historiadors en d'altres indrets de Catalunya. El cens de Floridablanca (1787) li assigna 14.440 residents, el de Godoy (1797) 15.112 i el de 1802, 16.948 (Andreu, 1986, ps. 15-23), xifres que situen a Reus com la segona ciutat del Principat, darrera Barcelona, i molt per sobre de la ciutat de Tarragona, que el 1787 hostatjava a 8.541 individus o de Valls amb 8.162 (Iglésies, 1969, ps. 457, 500 i 501), els altres dos nuclis importants del Camp, i molt per sobre d'altres capitals

administratives properes, com Montblanc, que en aquell mateix any sols arribava a les 3.101 ànimes.

L'increment d'efectius humans a Reus es constata a través dels registres parroquials. Si en el quinquenni de 1701-1705 la mitjana de baptismes era de 219, en el de 1796-1800 passà a ser de 834; és a dir, en una centúria s'havia quadruplicat (ja s'havia duplicat el 1750). L'impuls demogràfic s'explica en part a les mesures sanitàries i higièniques dictades per les autoritats i adquirides per la població, tot i que les fortes puntes de mortalitat característiques de l'Àntic Règim continuaven actives. Un dels actius principals del creixement, serà l'arribada contínua d'immigrants. Aquest moviment d'entrada no només es contextualitza en l'alliberament de l'excedent humà del món rural sinó també en l'intercanvi econòmic i el manteniment d'unes xarxes de relacions amb la resta del territori del Regne d'Espanya i àdhuc de l'estranger i marca un àrea d'influència. No només localitzem gent de les muntanyes de Prades o de les comarques properes (Conca de Barberà, Priorat o la Ribera d'Ebre), també de Barcelona, del Bages o de les terres gironines, en els darrers casos una immigració més minoritària i especialitzada. Reus esdevé un focus d'atracció per les possibilitats que ofereix en l'aspecte econòmic.

Economia

Segons el cens de manufactures de de realitzat el 1784 a Catalunya a petició de les autoritats borbòniques, la ciutat de Reus era la que desenvolupava un major nombre de sectors. Destacava en la destil.lació d'aiguardent i la boteria. En el sector tèxtil, en la indústria de la seda ocupava el segon lloc en quantitat de torns de filar, després de Manresa; l'especialització reusenca eren les cintes i galons (amb més d'un milió de canes), seguits dels mocadors (432 mil unitats). Continuava en importància el ram de la pell, que proveïa els sabaters, els quals confeccionaven 384.732 sabates anuals. En la fabricació de barrets era la tercera a nivell català, només superada per Barcelona i Igualada. Altres branques de pes eren els corders, que produïen 1.590 quintars de cordes o sogues d'espart a l'any, els saboners que en set calderes produïen anualment 2.400 quintars de sabó i, finalment, els ollers, que ocupaven onze obradors de terrissa fina (Miguel 1998). Reus, en el mil setcents, esdevingué l'autèntica capital econòmica del Camp de Tarragona,

mentre Tarragona exercia el paper de capital administrativa, eclesiàstica i militar. L'evolució del número de mestres artesans establerts a Reus en la segona meitat del segle XVIII (1783 i 1797) és significativa. Els velers són el grup més destacat, el primer any hi havia 264 mestres i catorze anys més tard ja eren 356. Els boters de 197 passen a 331. De sabaters, el 1783 se'n comptaven 94, i el 1797, 141. En el calçat els espadenyers salten de prop de cinquanta a 114, i els blanquers de 70 a 99 (Andreu, 1985). Un dels orígens d'aquesta empenta econòmica fou l'exportació d'aiguardent.

L'agricultura local presentava un elevat grau d'especialització. Ja el 1716, segons el cadastre, un 55 % de la superfície conreada del terme de Reus era plantada de ceps, prop del 33 % de cereals i un 7 % d'oliveres. Si avancem en el temps, el percentatge de vinya augmenta i el de sembrat disminueix, el 1727 la vinya ja suposa un 64 % de les terres treballades i el 1790 serà d'un 70 % i, en canvi, l'ocupació de la sembradura oscil·la a l'entorn del 10 %. La intensificació vinícola s'extén arreu del Camp de Tarragona i comarques limítrofs (Segarra, 1992, I, pp. 98-129). Atenent que la base de l'alimentació humana era el pa, la disminució de la producció de blat comportarà una importació de grans de l'exterior via marítima, a més dels procedents de l'interior. Una part de les proteïnes provenien de la carn de porc (conservada en sal o oli) i el peix (principalment salat) el qual s'importava de l'estranger. La pesca salada era un dels productes que s'importaven de l'Europa atlàntica a canvi de l'exportació de l'aiguardent. El bestiar major, utilitzat per llaurar o el transport terrestre era alimentat amb garrofes i el dèficit local es compensava per la seva compra al País Valencià i les Illes Balears. El camp circumdant també proporcionava reserves de mà d'obra. El gran problema en el món rural era la desigualtat de la distribució de les rendes agràries sigui per l'estructura de la propietat com per l'apropiació de l'excedent provinent de les extraccions senyorials o l'endeutament estructural de les famílies. Accedir a noves terres de forma senzilla, encara que sigui a canvi de transferir una part de la producció fou possible a través dels establiments i rompudes.

Tant per al proveïment de matèries primes com per a la comercialització dels productes manufacturats i agraris calia participar en el comerç de llarga distància per al qual era indispensable la via marítima. Torras Elias insisteix en

l'esquema de la diferenciació entre camp i ciutat, en el desenvolupament de l'espai rural i en la seva capacitat de crear excedents i en la necessitat corresponent d'establir intercanvis més complexos (1997, pp. 247-256). En primer lloc el vi no s'orientava a l'autoconsum, sinó a la venda, interior i exterior, prèvia destil·lació en aiguardent (menys volum i més valor afegit), procés que afavoria als boters, calderers i carreters, alhora que exigia combustible (llenya i carbó vegetal) i materials com la fusta (de roure o de castanyer), el suro, els rodells, i el metall. El port de Salou era, per proximitat i bones comunicacions, el lloc d'expedició i rebuda de les mercaderies reusenques, i no tan sols de Reus. El port esdevé el principal centre d'expedició d'aiguardent de Catalunya. A finals del XVIII, dues terceres parts de l'aiguardent i un 40% del vi que s'exportava des del Principat es feia a través de Salou. Els tributs ens ho il·lustren bé: el 1803 prop del 70 % del dret de l'octau de tot Catalunya es recaptava a Salou (Segarra, 1994, p.173). La destinació principal eren els mercats del nord d'Europa i d'Amèrica. Els vaixells tornaven plens de productes d'importació, Morell ha valorat les partides manipulades en el Port a les dècades vuitanta i noranta i conclou que la principal importació són les partides de fusta i boteria, destinades a la mateixa indústria (Morell, 1986, p. 233). A partir del 1790 s'iniciaran les obres de remodelació del port de Tarragona. La voluntat de la política central, amb un seguit de lleis que potencien aquest port en detriment del de Salou, el portaran a una davallada, ja evident a partir del 1820, quan el comerç exterior es traspassa a Tarragona¹.

Hem vist els sectors agrari i manufacturer, però el que generà un major volum econòmic va ser el comercial. El 1798 tributava el 62,5% del cadastre. Reus, en el segle XVIII, té el mercat setmanal el dilluns (encara avui), el més important del sud de Catalunya, on ofereix els seus productes a milers de visitants, i on es marca el preu de l'aiguardent. Aquest serà un dels principals motors del creixement reusenc, l'eix vertebrador del comerç exterior català, del qual Reus n'esdevé el centre. L'arrencada ja comença a finals del XVII, com ha estudiat Jordi Andreu, amb la instal·lació de la fàbrica d'aiguardent de l'anglès John Shallet. Afavoreix aquest canvi la guerra dels Augsburg que enfronta França i Holanda i que troba en els catalans uns nous proveïdors de productes vitícoles per al nord d'Europa. Els primers que s'apunten al comerç són els botiguers de draps, que hi veuen una forma de pagar la importació dels seus

teixits. La demanda consolidada portarà a l'especialització vitícola del camp. A canvi de l'aiguardent, en una primera fase s'importaran manufactures tèxtils (llana, lli i cotó ja elaborats) a més de pesca salada. En un segon moment, s'importaran productes semifabricats, com teixits de cotó que s'estamparan al Principat i s'exportaran de nou, aquest cop a Amèrica. Finalment, servirà per a pagar matèries primeres, com el cotó, clau de la industrialització a Europa, com ha definit Francesc Valls; o els productes colonials, quan el comerç amb Amèrica sigui obert. Una especialització, un model que defineix l'economia reusenca, i bona part de Catalunya, des de finals del XVII al XIX, que interactua els tres sectors econòmics: l'agricultura, amb l'omnipresència de la vinya, la manufactura, amb la transformació del vi en aiguardent, el tèxtil o la pell, i el comerç, amb la seva venda i distribució a l'interior i mar enllà; i l'intercanvi amb altres mercaderies bàsiques per al desenvolupament industrial. Reus esdevé un centre comercial de primer ordre. Atreu diferents companyies estrangeres, d'anglesos, holandesos, genovesos i francesos, que es dediquen a l'exportació, i també del país: és una subseu de la Companyia d'Aragó.

Àrea d'influència

Un altre aspecte a comentar de Reus és la seva àrea d'influència econòmica o hinterland. Per avaluar-ne l'extensió geogràfica disposem de diversos estudis. Jordi Andreu a través del registre d'entrada i sortida de malalts de l'hospital reusenc documenta que prop del 46 % dels ingressats entre el 1783 i el 1791 eren originaris del Camp de Tarragona, un 5,7 % de la Conca de Barberà, i una xifra idèntica del Pla de Barcelona, seguien els naturals del Priorat, l'Urgell i la Ribera d'Ebre amb un 2 % cada comarca. De la resta del Regne d'Espanya n'hi havia un 16,4% i de l'estranger un 1,7%. El segle següent (1820) la tendència es manté: el Padró d'habitants de la ciutat comptabilitza un 21 % d'immigrants del Baix Camp, un 15 % del Tarragonès, un 10,4 % de l'Alt Camp i un índex similar de la Conca de Barberà, els qui arriben del Priorat són un 3,6 % i els de l'Urgell un 3,4 (Andreu 1986, ps. 29-36). Una altra font útil és la que analitzàrem, de l'origen dels aprenents que es formen laboralment a Reus entre 1774 i 1794 novament destaca el Baix Camp amb un 36 % (sense Reus), l'entorn de Tarragona (20,5 %) i el de Valls (16 %), el Priorat suposa un 11,7 %, la Conca un 7,3 %, les Garrigues gairebé un 2 %, i la Ribera i l'Urgell

representen un 0,95 % cadascuna. La resta de Principat quasi un 4 % i finalment l'Aragó (0,95%) (Puig, 1992, pp. 88-94). Gràcies a la comptabilitat de la companyia de Jean Lacomme dels anys 1790-91 coneixem l'origen geogràfic de les compres d'aiguardent, la gran majoria provenen del mateix Camp de Tarragona amb Reus al capdavant (41%) les altres comarques que el seguien per ordre d'importància eren la Conca (7,4%), l'Urgell (2,8%), el Priorat (2,4%) i les Garrigues (1,3%). En darrer lloc trobem la Ribera d'Ebre (Segarra, 1988, pp. 130-131).

Política municipal

El canvi dels Àustries als Borbons suposa un cert canvi en els qui manen a la ciutat. Torras Ribé ha establert la continuïtat de l'autoritat al capdavant dels ajuntaments catalans entre el 1690 i el 1714, tot i que a Reus aquell any és la menor dels sis municipis estudiats, aviat l'oligarquia local recupera el poder. Els qui controlen la política municipal seran els més beneficiats pel canvi polític. Del 1720 a 1808 en el càrrec de batlle hi trobarem sobretot nobles o doctors (en medicina o dret), en el de lloctinent de batlle, comerciants i artesans. Del 1680 al 1714 la majoria de jurats en cap havien estat nobles o doctors (Morell, p. 65).

L'hegemonia dels botiflers a l'ajuntament reusenc, des del decret de Nova Planta, s'acaba el 1741, quan es posen a la venda els càrrecs municipals, seguint l'ordre reial. Pugen a l'ajuntament les famílies que a la primera meitat del segle XVIII havien fet fortuna principalment amb el comerç de l'aiguardent.

La important burgesia comercial pren el control, juntament amb alguns professionals, notaris, metges, advocats, amb els quals els unien relacions de parentiu. Com molt bé resumeix Jordi Andreu "l'ajuntament es va convertir en un instrument al servei dels interessos socials i econòmics" d'aquesta nova classe social (2005, p. 382). Aviat voldran esdevenir ciutadans honrats, cavallers i fins i tot nobles, i ho aconseguiran mitjançant la compra de títols i privilegis, i ho mostraran amb la construcció de grans edificis amb imponents façanes, en una clara demostració del seu poder econòmic.

Els seus interessos, comercials, els portaran a millorar les comunicacions, la bandera de les quals, el canal al Port de Salou, tot i que fallida. Però a més, els portarà a dur una política d'expansió urbanística, que

encara que estigui en mans privades és impulsada des del municipi, que n'exigeix la demanda d'autorització.

El 1766 la legislació canvia de nou, amb l'entrada en vigor dels càrrecs d'extracció popular dels diputats del comú i dels síndics personers. A Reus el càrrec de diputat del comú serà a mans d'un comerciant en un 29% dels diputats elegits entre 1766 i 1808. El síndic personer serà ocupat per nobles en un 36,4%, per doctors en un 23% i per comerciants en un 18,2% d'ocasions. Els pagesos és el grup menys representat: un 9% dels diputats i cap síndic ho serà (Torras Ribé p. 348).

El final del grup dominant es produirà a finals de segle XVIII i principis del XIX, per la greu crisi econòmica i social i les diferències personals entre les famílies que havien dirigit l'ajuntament els anys anteriors. Però la ciutat continuarà sota l'efecte expansiu i es mantindrà com a segona població de Catalunya en nombre d'habitants durant el segle següent, mantenint el lideratge econòmic i social sobre el Camp de Tarragona.

Des del punt de vista urbanístic, el segle XVIII converteix a Reus en una població exemple de modernitat i progrés, i del qual n'està orgullosa i de forma volguda pels seus dirigents.

Urbanisme

Mentre realitzàvem la tesi han aparegut diversos llibres que s'han acostat a l'urbanisme de la ciutat en el segle XVIII, des de l'estat de la qüestió que exposaren els germans Gort el 1987 i Pere Anguera el 1988 fins la IX Beca de Recerca Josep M. Prous Vila aconseguida per Josep M. Arauzo, publicada el 1998, en base a les actes municipals i els cadastres, i que permet una aproximació a les línies mestres de la urbanització reusenca.

En la nostra recerca ens aproximarem amb un nou punt de vista al creixement de la ciutat, ens centrarem en l'habitatge. L'habitatge és un dels elements del creixement del Reus setcentista, conseqüència i causa d'aquest. La demanda pujava i l'oferta era cada cop més àmplia. Els excedents de mà d'obra del Camp de Tarragona, el Priorat, la Conca de Barberà, i en menor mesura, de l'Urgell i la Ribera d'Ebre, que no poden ser absorbits per l'economia agrària, troben en Reus un lloc de moltes oportunitats. Una de les primeres és canviar d'ofici: passaran del sector agrari a l'artesania i al comerç.

La xifra exacte d'immigrants és difícilment quantificable en el segle XVIII davant la manca de padrons que ens indiquin l'origen geogràfic. Algunes aproximacions s'han fet mirant l'origen dels contraents reusencs, o dels aprenents, o dels malalts dels hospitals, com ja hem esmentat. Esperarem posteriors estudis. El que s'ha demostrat és que l'emigració comença a arribar a finals del XVII, després de la guerra dels Segadors, que és quan es posen els fonaments de l'exitós segle XVIII.

Un dels motius que els immigrants es quedin és la possibilitat d'accedir a un habitatge, més o menys digne, més o menys gran, més o menys salubre, més o menys cèntric, més o menys car, per al qual haurà de treballar moltes hores, però que representarà l'èxit de l'emigració: passar a ser reusenc de ple dret. Ho podrà assolir amb major facilitat gràcies a les formes de pagament: el censal es rebaixà el 1750 del 5 al 3% d'interès anual. Però sobretot a l'oferta de sòl urbanitzable que, des de la classe dirigent, des del municipi i des de la iniciativa privada, s'ofereix abastament: són molts els metres quadrats urbanitzats i els carrers oberts de nou. El 1765 ja viu més gent en cases construïdes després del 1714, que amb anterioritat.

En definitiva, una cojuntura favorable on intervenen múltiples factors, en una ciutat en plena expansió econòmica i social que es traduiran en un gran dinamisme en el mercat immobiliari. Una voluntat política ferma de creixement i embelliment d'una èlite burgesa dirigent, important capital en circulació mercès uns grans beneficis en operacions comercials, una disponibilitat de sòl urbà (que comporta especulació i beneficis ràpids), una manca de control de terres de senyors i església, en una ciutat de la Catalunya Nova, un mercat laboral en expansió que atreu mà d'obra del seu gran hinterland agrari també en creixement demogràfic, un interès del diner del 3% anual, una mentalitat, nascuda del dret romà i l'accés a la ciutadania a través de la propietat d'un habitatge... un conjunt de circumstàncies que conformaran el desenvolupament urbanístic de Reus, endegat al segle XVII i que, la portarà a ocupar el segon lloc de les poblacions catalanes en nombre d'habitants a l'entrar en el segle XIX.

2.2. RELATS DELS CONTEMPORANIS

Hem cregut necessari recollir en un breu capítol els relats dels viatgers i dels contemporanis sobre el Reus setcentista, des del punt de vista de l'habitatge, ja que ja han estat comentats en molts altres aspectes pels historiadors locals. El primer cronològicament es el de l'anglès Henri Swinburne, el qual visitava la ciutat el 24 de novembre del 1775. Després de tres dies de vent de mestral, "*très violent*" però amb sol, presenta la ciutat com una ciutat en plena expansió i creixement. Xifra els habitants prop dels vint mil, una xifra realment positiva, ja que no arribaven als catorze mil, i exposa que aquest increment havia estat realitzat els últims quinze anys, és a dir, a partir del 1760, quan hauria augmentat el nombre d'habitants en més de dos terços. També estima que "*les fauxbourgs sont déjà deux fois plus grands que n'étoit l'ancienne ville*". Parla de Reus com de la vila principal del Camp de Tarragona "*un des pays les plus fertiles de l'Europe*". A la ciutat hi han fixat residència agents de les empreses estrangeres afincades a Barcelona, i contraposa Reus a Tarragona, "*ville très médiocre, qui couvre seulement une petite portion de l'ancienne enceinte du temps des Romains*". De Tarragona només destaca les restes romanes i les de l'ocupació anglesa. L'explicació a tantes meravelles de Reus i tant poques de Tarragona són clares: l'origen de la informació és de reusencs, "*nos amis*", que els omplen de provisions quan marxen de Reus, on resten cinc dies "*comblés de politesses... dans les fêtes et les amusements*".

El *Libro de privilegios del Común de la villa de Reus, con varias memorias honoríficas e interesantes a favor de la misma villa y sus particulares* (ACBC reg. 152), datat el 1776, encara és més optimista: calcula el nombre d'habitants "*según el cálculo prudencial sacado de la matrícula, pasan ya de treinta mil*" (f. 54v). La muralla ja es dona per desapareguda: "*sólo se conservan pequeñísimos vestigios de lo que había sido*". L'autor destaca en una nota la magnificència del Mercadal o plaça major, "*la más perfecta y hermosa de quantas oy en día tiene Cataluña por su capacidad y elevación de casas a tres pisos, se halla formada por un cuadrilátero regular sobre la dimensión de 310 palmos en diámetro*" (f. 65v). El panegíric continua elevant la ciutat per sobre totes les altres del país, "*después de la capital de su Principado, Barcelona, es*

la población más opulenta y en que florecen todas las artes y manufacturas que ninguna de las ciudades”.

Diferent és la visió d'Antonio Ponz, secretari de l'Acadèmia de San Fernando, en un llibre editat a Madrid el 1785. L'estadista dedica més atenció a les restes arqueològiques de Tarragona i a l'agricultura del Camp, criticant que els ceps hagin envaït tot el terreny i que s'hagin abandonat altres conreus, com l'olivera. De Reus només diu que l'economia es redueix al vi i aiguardent i *“a muchas tiendas de géneros extranjeros”*, amb una opinió molt crítica.

El baró de Maldà, Rafael d'Amat i de Cortada, en el viatge que realitzà a el maig del 1782 *“a la famosa vila de Reus”*, ens en dóna una visió particular, de la vila i dels seu habitants, *“sent prou estufats los senyors de Reus en voler semblar ciutadans”*. Destaca la descripció del mercat: *“hi havia moltíssima gent de Reus y forastera per vèndrer y comprar tanta de mercaderia que ocupava a tot aquell mercadall o plasa major, que consistia ab paradas de hechuras de espart y de cànam, estopa, cordas, espardeñas; altras de gorras, faxas, cintas, etc., altras de sabatas, altras de alguna quincalleria, altras de terrissa, a saber, plats, ollas, cubertoras, escudelletas, etc. Y així de las demás paradas, separadas unas de altra”* (p. 341). Sobre les cases, diu *“algunas casas pintadas en son frontís, com se vehuen en Barcelona, las més vistosas las de Bufarull y de March”*.

La descripció topogràfica de la província de Tarragona realitzada el 1833 (i publicada el 1839) ens aporta dades estadístiques i oficials de l'habitatge reusenc, tot i que ben entrat el segle XIX. Diu que hi ha 4.170 cases *“muchas de ellas de moderna construcción y de dos hasta cinco altos, sin contar los almacenes a ellas unidos”*. Cases on viuen 5.519 veïns i 23.043 habitants. S'estima un perímetre de la urbs de mitja llegua. Pel que fa a l'urbanisme, parla de 15 places, 13 fonts, 50 fondes i 55 hostals. Descriu l'economia amb una important producció agrària, però sobretot industrial i comercial. Els mestres son 4.137 i al mercat del dilluns s'hi poden comptar entre deu i dotze mil persones. Cada dia entren a la vila entre 3.500 i 3.600 traginers. L'autor de l'informe es mostra molt proreusenc, escriu que *“no hay otra en clase de villa que la supere en España con respecto a su industria y comercio.. es la flor del Campo de Tarragona... punto céntrico de su vasta y fértil concha”*. Una de les fonts de la descripció topogràfica és el Diccionari geogràfic universal, amb

alguns errors de còpia, ja que aquell parla de 6.519 veïns, segons el cadastre, i de 28.043 habitants, de 130 carrers, 15 places, i 4.200 cases de dos a cinc pisos.

La descripció és generosa amb les xifres, almenys amb la de les fondes. Tenim una relació municipal de fondes i hostals datada a Reus el 26 de novembre del 1817, que només compta trenta-cinc establiments per a menjar i dormir:

CARRER	NOM HOSTAL	NOM PROPIETARI	RENDA
Aleixar, camí	Posada	Bernat Vernis	75
Bou	Hostal S.Francesc de Paula	Domènec Frigola	200
Canterers	Posada	Josep Climent	100
Canterers	Hostal del Sol	Andreu Pulver	100
Casals	Hostal del Boix	Josep Bonet	100
Casals	Posada	Josep Vilar	75
Donotea	Hostal de Miró	Jaume Pinyol	200
Font Vella	Hostal de la Font Vella	Ramon Fillol	200
Galió	Hostal de Santa Coloma	Josep Adseries	150
Galió	Hostal de Conesa	Agustí Vidal	100
Galió	Hostal de Sant Antoni	Joan Civit	100
Hospital	Hostal de Montserrat	Jacint Segura	150
Jesus	Fonda de Maurici	Maurici Belosta	150
Jesús	Fonda 4 Nacions	Joan Saborini	250
Jesús, rv.	Fonda de Totes Nacions	Valeri Fortià	100
Jesús, rv.	Casa de menjar	Miquel Tarés	75
Montserrat	Hostal de l'escombrall	Maria Escombralla	75
Osset	Posada	Pere Andreu	50
Osset	Hostal d'Aixemús	Pere Guitart	250
Presó	Hostal de Sant Jaume	Francesc Batllebo	200
Rosic	Hostal de Magrinyà	Ventura Cases	150
S.Pere Alc.	Hostal de Sant Domingo	Francesc Pàmies	200
S.Pere Alc.	Posada	M.Àngela Barberà	75
S.Pere Alc.	Hostal de Clariana	Francesc Cases	150
Sang, pl.	Hostal de Gavaldà	Tecla Bages	200
Sang, rv.	Casa de menjar	Pau Cartada	75
Sant Antoni	Posada	Baptista Ferrer	100
Sant Llorenç	Hostal de Jaume Fortuny	Jaume Fortuny	100
Sant Llorenç	Posada	Bernat Martí	100
Singles	Posada	Maria Tugas	50
Sta.Anna, rv.	Posada	Josep Aixalà	100
Vallroquetes	Hostal de Clariana	Andreu Dalmau	150
Valls, camí	Hostal Camí de Valls	Ramon Figueres	75
Valls, trav.cm	Posada	Anton Arbeca	75
Vidre	Hostal del Racó	Adjutori Coromines	200

Pascual Madoz, el 1849, recull 28.084 ànimes, 6.526 veïns i una riquesa de 8.675.369 rals, un 67,85% de la riquesa de tot el partit judicial (Aleixar, Alforja, Almoster, les Borges, Botarell, Castellvell, Maspujols, Montbríó, Montroig, la Mussara, Riudoms, la Selva, Vilaplana, Vinyols i les Voltes). La seva indústria representa el 89,02% del total del partit. Parla del mateix nombre de cases, carrers, places i fonts.

2.3. NOMENCLATURA DELS CARRERS

Abans de fer un repàs a l'evolució de l'habitatge al segle XVIII, hem cregut necessari establir la nomenclatura dels carrers de Reus, que gairebé es tripliquen durant el segle XVIII.

Els cadastres no mostren una evolució massa dinàmica de l'evolució urbanística. Podem comptar el nombre de carrers que s'incrementen al llarg dels anys, com ja va fer Arauzo, però l'estudi de fonts paral·leles, com la documentació notarial o les llibretes de compliment pasqual, ens il·lustren una ciutat en construcció. Ell ja apunta com els carrers no són cadastrats fins anys més tard d'obrir-se, quan ja estan ben consolidats o es dictamina una ordre d'obertura per part de l'ajuntament. En els contractes de vendes de patis que hem estudiat, el carrer apareix com a nou, o que s'està fent, o que és dins una closa, etc. En les llibretes parroquials apareix una nomenclatura de vies públiques més variada, que és la popular i ens acota zones urbanes més petites, és a dir, parts d'un vial més gran, que rebien un nom concret, i que no apareixen en la documentació fiscal, que el que pretén és un estalvi de maldecaps, com manifesten els regidors reusencs quan el 1719 reparteixen la vila en quatre barris per a fer-se càrrec del cobrament de la contribució del cadastre de forma directa, i no donant-la en arrendament, com havien fet els primers anys, en ser un impost que "afligeix" els ciutadans, "y perquè esta diligència se pogués practicar ab lo major orde y quietut" (ACBC, FMR, llibre d'acords, 19 de juliol). En canvi, els vicaris encarregats d'anotar el compliment pasqual, sobretot alguns, no estalvien detalls d'on estan situades les cases, i prefereixen, donada la dificultat de l'empresa que han de realitzar, repartir els carrers. Finalment, els notaris delimiten amb detall la ubicació d'un pati o d'una casa, ja que estan marcant una propietat, i cal evitar possibles plets o dubtes sobre la seva propietat.

Si comparem les tres fonts podem dibuixar un nomenclàtor del segle XVIII reusenc molt aproximat a la realitat. És el que hem fet. Ramon Amigó va realitzar l'any 1988 un buidatge exhaustiu de la nomenclatura a partir de diferents fonts d'arxiu i bibliogràfiques. Hem complementat les seves dades amb les nostres i hem elaborat un quadre amb el nom i les referències documentals, de forma cronològica, dels diferents carrers de Reus existents al llarg del segle. Us deixem la consulta del seu llibre per aprofundir sobre l'origen

dels noms. A la primera columna hi anotem el nom de la via pública, a la segona les referències dels documents consultats on apareix el topònim: relació de cases del 1714 (1714), relació de cases del 1739 (1739), llibreta de compliment pasqual (1742), cadastre del 1780 (1780) i Pedró 1819 (1819). A la tercera, titulada Amigó, hi apareix la referència més antiga trobada per Ramon Amigó en el seu estudi. Finalment, en observacions anotem referències notariales o altres noms donats i concordances.

La toponímia urbana es manté estable, amb la incorporació dels nous vials que es van obrint fora les muralles i els corredors i patis de l'interior que es van cobrint. Ens permetem un incís en l'anècdota per esmentar com alguns carrers prenen el nom del sant patró dels urbanitzadors de la finca: com Sant Esteve (Esteve Gras), Sant Francesc (Francesc Freixa), Sant Lluís (Lluís Gornals), Sant Antoni (Antoni Aixemús), Sant Jaume (Jaume Gras), Sant Pau (Pau Miró), etc. Un d'especial és Sant Vicenç Alegre, com es coneix avui el carrer Sant Vicenç, que ha santificat un promotor immobiliari, sense haver passat per Roma. Aquesta pràctica era habitual a Catalunya. A Figueres, Pau Pujol, estableix un seguit de terrenys el 1757 i obre el carrer de Sant Pau i de Sant Josep i Sant Vicenç, els dos darrers noms dels seus fills (Egea, p. 159). En un primer moment els carrers es designen amb el nom del qui els urbanitza, "el carrer de Joan Pau Hortet, notari", o de la partida de terme, "partida de Sant Roc", o del mas on es dibuixa, "Closa de Mestres", del carrer més pròxim, "travessera segona carrer del Roser", i després ja pren un nom particular que el diferencia, atorgat popularment o pel promotor, primer provisional i que després esdevenia oficial, un cop aprovat pel municipi. Algunes denominacions no arribaren mai a categoria oficial, com "casotes", "gitanos", "mosques"... Hi ha un període, per tant, en què no tenen nom: Carrer de l'hort de Miró (CP 1742), de l'hort Pastells (CP 1742), de l'Olla d'Estapar (CP 1742), Horts Sunyer (CP 1781), Hort de la Closa (CP 1781), cases Miró (CP 1782), cases noves Francesc Sardà (CP 1783), cases Gabriel Aixemús (Padró 1819), segona travessera carrer del Roser (Padró 1819), etc.

Un dels primers i únics carrers que en el segle XVIII homenatja un il·lustre vilatà és el raval de Robuster, en honor de l'il·lustre eclesiàstic², nom atorgat el 1510, segons recollí Andreu de Bofarull.

En l'apèndix gràfic aportem un mapa de l'interior de ravals de Reus amb els noms dels carrers i un altra amb els noms dels vials oberts i urbanitzats durant el segle XVIII. Els hem cregut imprescindibles per anar seguint el text, en especial per als qui no coneixen la ciutat. A més, en alguns apartats, quan tractem de distribució espacial, hem inclòs alguns plànols per a facilitar la lectura.

2.4. MORFOLOGIA DE L'HABITATGE

No entrarem en profunditat en la morfologia i arquitectura de l'habitatge al Reus del segle XVIII, però no podem deixar de fer una aproximació a l'objecte del nostre estudi.

En el segle XVI la distribució interna de les cases reusenques era molt senzilla, hereva de la casa medieval, amb una planta baixa, on hi havia el celler, l'estable, el corral i la cuina (on no faltava l'olla d'aram, el pastador, etc.). En algunes hi havia el pou o cisterna i un recambró separat. A través d'una escala s'accedia al primer pis, on hi havia una sala que distribuïa les habitacions per a dormir (Maristany, 212). En alguns immobles, sobretot en els que hi vivien pagesos, existia un pis superior, més baix, les golfes, on es guardaven els fruits del camp per a l'alimentació de la família. A Argentona les cases seguien la mateixa estructura clàssica, i en algunes també existia el graner (Subiñà, 89). La cuina es mostra com el centre de la casa, on hi havia el foc, on es feia el menjar, el pa, la bugada, etc.

En el segle XVII, l'estructura dels immobles a la comarca litoral del Maresme segueix la mateixa organització, amb la planta baixa com a centre de la casa, on hi ha la cuina i, en el cas d'artesans o comerciants, el taller o la botiga. Pel que fa al primer pis, on hi ha els dormitoris, només un 22% compten amb sala (un 14% amb estudi, com ara els notaris) i comença a aparèixer el menjador (3%) (Capdevila, 114). Al Mataró del 1716 les cases tenen només una planta baixa i un pis, amb "dos aposentos y una eixida baix y un dalt". Les cases més riques tenien fins a "sinch aposentos baix ab sa eixida y sinch aposentos dalt" (Costa, 34).

A començaments del XVIII, a Olot, Joan Sala distingeix dos tipus d'habitatge: la del centre de la vila i la de nova construcció. La del centre són remodelacions d'edificis existents i de molt diferents dimensions, de tres o quatre plantes i compartides per una o més famílies. Les de nova promoció són unifamiliars i presenten tres plantes: els baixos servien com a magatzem, el primer pis era l'estatge i el darrer, les golfes o porxo. A Reus el model és molt similar.

A Valls, en canvi, com la solució urbanística és la verticalitat i no la nova urbanització, el model és diferent. Núria Sales diferencia les cases riques i les modestes per l'alçada. Les riques tenen dos o tres pisos grans, i les modestes poden arribar a set o vuit, però algunes amb menys de 3 metres de façana: "limitades per les cases veïnes, quan l'expansió s'imposa, aquesta pot efectuar-se només en alçada o en profunditat: excavant sota terra, subdividint els pisos ja existents. Amb el temps les cases més modestes acaben semblant termiteres laberíntiques. Pisos de dos metres d'altura s'entrecavalquen. Un mig pis penja del fons de l'entrada i en rep la llum d'una finestreta que la domina. Al pis subterrani, sitja, golfa o cup, s'hi baixa per una trampa d'un metre quadrat" (citada per Arauzo, 31). A Reus tenim un exemple de creixement per profunditat. El 1769 el botiguer de teles Josep Esteve, veí de la plaça del Castell, sol·licita i obté el permís municipal per a construir un soterrani a "l'habitació de la casa que posseheix", molt petita, perquè necessita espai per a vendre mercaderies. El soterrani donarà sota el porxo de la plaça i demana obrir obertures per a obtenir claror. Això sí, posaria reixes de ferro i reforçaria l'estructura dels porxos de forma adequada (ACBC, FMR, LA).

Una distinció més acurada que casa rica i casa modesta, és la de casa activa i casa nobla o casa menestral i casa aristocràtica. Aquesta és la que proposen García Espuche i Guàrdia Bassols, els quals veuen una continuïtat del model en la societat preindustrial, amb unes dimensions i funcionalitat diferents segons la classe social dels residents, en una evident correlació. El model actiu combinaria producció i residència, estaria compost per habitatges petits, amb una cuina a la planta baixa que faria la funció de sala, sense diferenciació amb l'espai exterior, compartint cuina i botiga o taller. El model noble, de majors dimensions, i amb funció residencial exclusivament, tindria la cuina i els dormitoris al primer pis, i la planta baixa i els pisos superiors estarien destinats als serveis. És a dir, que els dos tipus de vivenda, el productiu i el no-productiu tenen un diferent desenvolupament: l'artesanal més vertical i el senyorial més horitzontal, i responen a la polarització de la societat preindustrial entre classes productives i no productives (López, Pilar, 1993, p. 149), seguint la tipologia medieval de casa urbana i palau. A Barcelona, el 1716, un 80% de les cases tenien planta baixa i dos pisos i les cases ocupades per més d'un grup domèstic eren molt minoritàries, només jornalers i menestrals pobres.

Una de les particularitats de les cases productives (casa-pagesa, casa-taller, casa-botiga), és la superposició de dominis en un mateix espai, amb peces polivalents, que serveixen per a diferents usos. En els casos de cases d'artesans, on els habitants de la casa són comunitats laborals, l'espai domèstic i el professional s'interrelacionen (Lencina, 339).

Deixarem de banda en la nostra anàlisi la casa noble, la funció de la qual és l'estatge i el prestigi social. Us remetem als estudis d'Àfrica Martínez per a Madrid, a Pere Anguera pels casals reusencs, a Arranz-Fuguet per la casa Marc de Barcelona, entre altres. A més de la funció residencial, sovint la menys important, l'edifici gira entorn l'aparença, el prestigi i la moda arquitectònica. La casa senyorial medieval, el palau, passarà de l'aristocràcia de sang a l'aristocràcia mercantil.

A mitjan segle, el model d'estatge unifamiliar es veu alterat per les reformes de les cases, moltes d'elles destinades a dividir les cambres, crear nous espais (terrats i balcons), aixecar escales, etc. La densitat va creixent i el grup domèstic cada cop és més petit, en relació que l'espai també ho és. Els canvis en el model tradicional de l'economia, com la proletarització de la menestralia, amb la contractació de mà d'obra a jornal, i l'aproximació entre formes de vida aristocràtiques i dels empresaris i comerciants comportarà canvis en l'habitatge. Es va trencant l'associació funció residencial i productiva i es va a una segregació social, amb les noves cases que es construeixen. La distinció entre els dos tipus de vivenda expressaran, a partir de finals de l'Antic Règim, d'una forma clara les diferències econòmiques més que no pas les productives.

En un estudi sobre l'habitatge a Barcelona a través els inventaris postmòrtem del 1784, la mitjana mostra una casa de planta i tres pisos (López, Pilar, 1980, 325). El nivell d'ocupació és molt variable: des dels immobles que ocupen una sola planta a aquells que utilitzen vuit pisos. Ara bé, com a Valls, com més reduïda és la superfície, més gran el nombre de plantes utilitzades, en un creixement clarament vertical. La gran demanda conduí a la difusió de la casa de veïns, ja sigui amb la subdivisió interior de les velles cases o amb la construcció d'immobles de nova construcció en vertical (Roca, 613). En sentit vertical, les plantes més altes eren les menys apreciades i les menys elaborades, on els acabats són menors i els materials més pobres.

A Reus la situació és molt diferent. El model de creixement és horitzontal i les cases de nova planta són unifamiliars, i les cases de veïns no apareixen fins el segle XIX. En els contractes de compravenda no són rares les clàusules que fan referència a aspectes constructius (vegeu apartat 4.1) i això ens permet conèixer la tipologia de les cases estudiades. Una relació contractual que fan un mestre de cases, Boi Ribot, i un particular, sobre la venda d'un pati i posterior edificació d'una casa en el termini de dos mesos i mig, ens descriu en detall. Per la raresa del document l'hem transcrit en l'apèndix documental (9.5.). La casa tenia 5,6 metres de façana per 6,8 metres de fondària, és a dir, un quadre de només 38,08 metres quadrats³. Tindria tres pisos, tots ells enrajolats, arribant a la mateixa alçada que la casa del veí. La portalada seria de pedra, igual que la d'un altre veí. La planta baixa no s'enrajolaria, i hi hauria una divisió. Al primer pis, on s'accediria per una escala, hi hauria la cuina, amb xemeneia, aigüera i tot el comú a les cuines, i una habitació i, si es pot, un "repuesto". Al segon pis, dues habitacions amb "*alcovas*", tancades amb porta i cadascuna amb una finestra al carrer. El tercer pis, les golfes, no tindrà cap separació ni porta, però s'obriran dues finestres al carrer sense bastiment ni portes. Damunt, la teulada amb llates, rajoles blanquejades amb calç i les teules amb tortugues per a les canaleres. Només es rebossaran amb guix morè les habitacions del primer i del segon pis. Es tracta d'una casa petita i que exemplifica que creixement en horitzontal no implica accedir a la propietat de grans cases, sinó a un habitatge o vivenda⁴.

El creixement de Barcelona, accelerat a partir del 1787, engegat per la iniciativa privada, serà divers, no es farà amb cases unifamiliars, com pretenia el govern estatal, sinó de la forma més rentable per als propietaris i negociants, amb un aprofitament intensiu de l'espai urbà, amb la supressió dels horts de darrera els solars, la subdivisió, i l'aixecament de pisos. El 1790-91, el 73,5% dels pisos nous es fan de quatre o més pisos. S'estalvien la urbanització de nous carrers, i els lloguers poden ser més cars en ser habitatges més cèntrics. S'ha arribat a un canvi de concepte, s'acaba amb l'estructura medieval i s'imposa un habitatge molt petit, sovint sense salubritat (amb poca claror i escasses condicions higièniques), amb segregació social amb alçada, i que s'anirà imposant al llarg del segle XIX (López, Marina, 1773, 75).

A Reus, en el Padró del 1829, les cases de quatre o més pisos no arriben al 4% i estan aixecades fa pocs anys. El segle XIX veu l'arribada de les cases de veïns, però la casa representativa encara és la casa unifamiliar, que el creixement en horitzontal del XVIII va afavorir. L'any 1739 un 81,65% de les cases de Reus eren unifamiliars, el 1829 encara ho són el 67,8%, dues terceres parts. La segona tipologia és la casa de dos pisos, que representa entorn el 20%, com veurem.

2.4. PRIMERA ETAPA: 1714-1750

Veurem en els tres propers apartats l'evolució dels habitatges a Reus, el seu nombre creixent i la seva ubicació. Hem diferenciat tres etapes: la primera, del 1714 al 1750, any de l'aprovació dels plànols de la caserna militar i pabellons, obra pública que marca l'inici d'una nova etapa. Els primers anys del segle venen definits per l'absolutisme borbònic, després del Decret de Nova Planta i fins a la derogació d'una part de les seves normes.

A partir del 1751, i més, del 1754, el creixement demogràfic i urbanístic fan un salt qualitatiu. El 1760, amb l'arribada al poder de Carles III i els seus ministres, les idees de la Il·lustració arriben al govern, i això comporta una mena d'idil·li entre la burgesia i la monarquia, tots dos a la recerca dels mateixos objectius: la prosperitat econòmica i l'obtenció de beneficis.

Finalment, hem marcat una tercera etapa, a partir del 1780, fins el 1819, data considerada la fi de l'Antic Règim, quan la crisi econòmica arriba i també la divisió d'opinions entre la classe dirigent. És un període encara de creixement demogràfic, amb l'arribada d'immigrants, però en un moment en què l'atur apareix, i de forma important a finals de segle, quan els beneficis comercials no són tan abundants, i en què la construcció esdevé un refugi de capitals i una forma de fer negoci.

L'urbanisme no és un fenomen espontani, tot i que llegim en el llibre d'acords reusenc que en el segle XVII alguns individus havien construït cases fora muralles, i es demana a les autoritats que hi intervinguin: "molts se atrevexen fer cases fora los murs, entorn de la vila (...) convindrie se determinàs y designàs lloch aont més convenient aparegués per fer-se cases y poblar-se los que no poden ni tenen cases dins la vila" (Maristany, p. 215). Però quan l'abast és tan gran com el que veurem en el segle XVIII, la part d'espontaneïtat és molt minsa, i apareix "*organisé de manière rationnelle par les propriétaires fonciers pour affirmer leur emprise religieuse ou sociale dans la villa*" (Hubert, p. 125). Les autoritats municipals intervenen "*pour exercer leur pouvoir de contrôle et d'encadrement, quand elles n'ont pas promu elles-mêmes des initiatives planifiées visant à peupler des secteurs*", citació que correspon a l'expansió urbanística de la Itàlia del segle XIII i que ens fem nostra pel Reus del XVIII. I és que aquests segles tenen molt en comú, són dos moments de creixement, que

en el cas de Barcelona, Carme Batlle resumeix molt bé. En aquella centúria ja es va produir una important especulació sobre la terra edificable. Els grans urbanitzadors foren els grans propietaris de Barcelona, alguns dels quals deixaren el seu nom en el carrer. L'alliberament del sòl urbà arribà pel pas de la jurisdicció senyorial a la jurisdicció dels burgesos.

A principis del XVIII, Reus té una estructura molt compacta, comuna a moltes ciutats catalanes, i que té l'origen a l'època medieval. Des de sempre, Reus ha mantingut una ocupació parcel·lària molt alta, amb pocs espais buits. L'estructura, segons Arauzo, no era la "més adequada per a una ciutat preindustrial, però l'entramat viari assoleix una considerable rigidesa un cop definit" (p. 48, citant James H. Johnson).

Les primeres referències a l'ús de la muralla com habitatge són del 1527. El 1575 s'estableixen un seguit de torres a cens d'1 sou anual, i el 1597 uns carrerons. Abans, el 1574, ja es construeixen habitatges fora del nucli emmurallat i neix el raval de la Font i de Robuster: es demana que es faci raval des del Baluard fins a la torre de l'Hospital (Maristany, p. 215). El llibre d'acords és molt clar. El raval ja és un fet al primer quart del XVII.

Una altra fita és l'enderrocament del Castell per part del Capítol de canonges de Tarragona i la venda de les parcel·les a diversos particulars, el 1623, amb la creació de la plaça del Castell. El 1634 és el Comú el que estableix el pati del Baluard (Maristany, p. 298).

El segle XVII es caracteritza per la cessió emfitèutica de la muralla, l'edificació de solars dins el nucli urbà, amb obertura de nous espais (plaça del Castell i del Baluard), i la creació dels ravals seguint el perfil de la muralla. El 1696, segons el llibre de vàlues, Reus tenia 906 edificacions. En les vàlues del 1686 hi apareixen trenta-nou vies públiques.

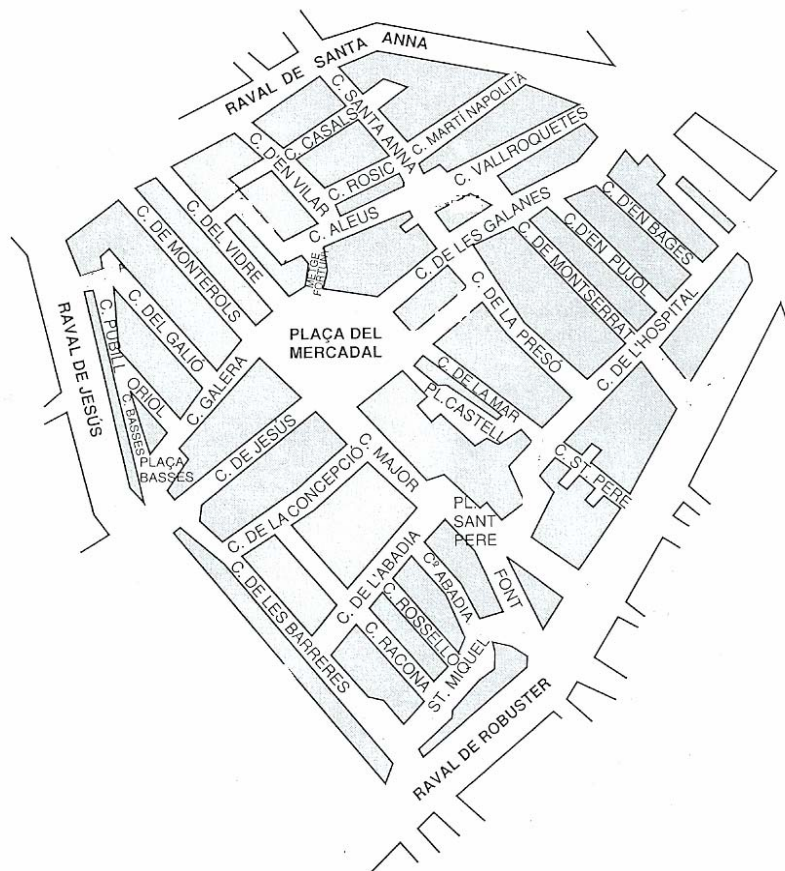
N'hi apareixen dos que no trobarem en els cadastres del segle XVIII: el carrer Tendres, situat entre l'Hospital i Singles, que correspondria al de Bages o al de Pujol; i el Pubill Cort, entre la Racona i Barreres.

Carrers de Reus segons el llibre de vàlues de 1686

Abadia
 Barreres
 Basses
 Canterers
 Casals i Vilanova
 Castell, plaça del
 Concepció
 Església, plaça de l'
 Font
 Forn
 Galanes
 Galera
 Galió
 Hospital
 Jesús, raval de
 Jesús
 Major
 Martorell
 Mercadal

 Merceria

Monterols
 Montserrat
 En Osset
 Pubill Oriol
 Pubill Cort (Concepció entre Racona
 i Barreres)
 Racó (Racona)
 Robuster, raval de
 En Rosic
 Rosselló
 Santa Anna
 Santa Anna, raval de
 Sant Miquel, plaça
 Sant Pere
 Singles
 Tendres (entre Hospital i Singles)
 Vallroquetes
 Vidre
 Vilar

La primera relació de cases del segle XVIII la tenim en el document “*Relación jurada de las casas se hallen en la villa de Reus, arveales y su término declaradas por plaças, calles y arveales*”, signada el 29 de novembre del 1714 pel batlle i jurats els quals juren que la llista és certa, i recull 770 “*casas y patios cubiertos (...) assí habitadas como inhabitadas*” (ACBC reg. 293). És a dir, que gairebé quaranta cases menys que abans de la guerra de successió. Josep Aparici, en el seu cens del 1708 establí 902 cases, més semblants al llibre de vàlues del 1696. No creiem que la guerra suposés la desaparició de 130 cases, encara que els contemporanis parlin de moltes cases derruïdes. Una explicació plausible és l’ocultació fiscal, tal com el recompte de població del 1718 a Reus, defectiu com a moltes altres poblacions catalanes. També cal pensar en la no inclusió de les propietats exemptes, municipals, eclesiàstiques⁵ i de nobles. El cadastre del 1716 assigna a Reus 742 cases (Arauzo p. 51), mentre que el recompte de Josep de Pedrajas del 1718 en suma 818.

El 1713 continuen els establiments de la muralla, dels corredors, torres i terres del mig, segons resseguim en el llibre d’acords, la majoria concedits a membres del Consell municipal⁶.

Tot i ser defectiva, la relació del 1714 ens serveix per a emmarcar la situació dels habitatges a inicis del XVIII. Recull la presència de 43 vials: 34 carrers, 4 ravals i 5 places. De població dispersa, anota 28 masos. Els 770 immobles es divideixen, a més dels 28 edificis dispersos, en 725 cases, 14 patis, 2 obradors i 1 forn. Per carrers, per ordre alfabètic, es distribueixen de la següent forma:

Relació de cases i patis per carrers del 1714

CARRER	CASES	PATIS
Abadia	10	
Aleus	12	
Bages	17	1
Barreres	30	4
Basses, Plaça de les	7	
Canterers	5	
Casals	14	

Castell, Plaça del	11	
Concepció	19	1
Enveja Pujol	7	
Enveja Singles	13	
Església, pl. i Peixateria	13	
Font	14	
Font i Robuster, Raval	44	
Forn	29	
Galanes	16	
Galera	6	
Galió	12	1
Horts i Masos	28	
Hospital	35	
Jesús	36	
Jesús, Raval de	30	2
Major	30	
Mar	16	
Martorell	5	
Mercadal, Plaça	24	
Merceria	18	1
Metge Fortuny	4	
Monterols	40	
Monterols, Raval de	23	
Montserrat	21	
Osset	9	
Pubill Oriol	14	
Racona	20	2
Rosic	7	
Rosselló	7	
Sant Miquel, Plaça de	19	
Sant Pere	8	
Santa Anna	36	
Santa Anna, Raval	22	1
Vallroquetes	9	3
Vidre	5	
Vilar	8	
total	754	16

En l'apèndix estadístic anotem el nom, cognom i ofici dels veïns per ordre alfabètic del cognom. Amb les dades de l'informe hem elaborat la densitat constructiva, prenent la divisió dels barris tal com es va establir en la sessió del 19 de juliol del 1719 per al cobrament del cadastre. El nucli de Reus, en aquells moments encara dins el nucli emmurallat es partia en quatre barris, dividint-lo amb una creu formada pels carrers Jesús-Galanes i Monterols-Major. El primer sector ocupava la zona nord de la "vila vella", Mercadal inclòs. El segon sector ocupa tota la "vila vella" fins la plaça del Castell. Els altres sectors són la "vila nova"⁷.

El resultat és barri primer: 131 cases, barri segon: 233, barri tercer: 199, i barri quart: 162. El barri segon, que és el que aplega menor nombre de carrers en quantitat, és amb diferència el de major densitat, gairebé doblant la resta de la població. La compararem amb la densitat del 1731.

En aquests primers anys de postguerra les notícies sobre construcció o urbanisme en el llibre d'acords són escasses, però l'activitat sembla que no cessa. A partir del 1725 notem un increment notable i l'ajuntament mostra un objectiu clar: "ampliar y embellir lo poble". Amb aquesta direcció van les primeres actuacions municipals, com l'obertura d'un portal a la plaça de les Basses i construir un nou tros de raval: "lo arreal capaz y ab la mateixa proporció que lo arreal de Monterols y que-s tire la línea de torreta a torreta al biscuns nessesari perquè lo arreal no queda afeiat ans bé embellit y poblat". Estableixen la resta de terreny des de la torreta seguint muralla amunt i s'acorda que les emfiteusis s'escripturin davant del notari municipal, Joan Baptista Claveria.

La política d'ampliació i embelliment té un èxit imminent. El 1726 s'acorda que cal canviar de lloc les pletes públiques, situades als ravals, "per trobarse dits arravals de poch temps ensà molt augmentat de fabricar anoves de cases, de forma que ja formen nous carrers, e incomodar a sos habitants molt los dits bestiar". S'exposa que una bona solució seria vendre el lloc que ocupen les pletes com a patis per a construir cases i amb el guany aixecar unes pletes noves i properes entre elles. Es proposa i decideix comprar el terreny de Francesc Ferrer, al camí nou de Riudoms, al costat de la closa de Pau Miró i prop dels Carmelites Descalços. El 1728 s'anul·la un acte de venda de la pleta

del Raval de Jesús a favor de Joan Estepar, signada el 1726, perquè encara no estaven construïdes les noves pletes, i les velles continuaven en funcionament. El 1731 es decideix cobrir dos dels tres corrals nous del Camí de Riudoms, els quals estaven en avançada construcció.

Des del municipi es veu que la venda de patis per a construir cases és un bon negoci, del qual se'n pot treure un bon benefici. El 1729 s'atorguen nous establiments, des del portal de Jesús fins al raval de Monterols. Es justifica com una necessitat, perquè "estava tan adelantat lo fabricar casas a la part de la muralla, estrenyent la capacitat dels arrevals, era ya precís continuar esta idea". La idea que la ciutat està en creixement és omnipresent. El 1731 es parla de la necessitat de construir nous forns de pa "del molt que ha crescut la present vila de moradors". Un altre projecte, ambiciós, és el d'aixecar una caserna perquè el poble ho demana i molts ciutadans estan disposats a col·laborar-hi econòmicament, davant la molèstia i les despeses dels allotjaments a les cases particulars.

La millora urbana és una de les prioritats marcades per la política local. Un exemple, l'empedrament del carrer del Vidre, el 1728, "respecte del fanch tal inmundicie que el mal olor dóna sens empedrar, en lletja vista e incomoditat del Mercadal, plaça principal y dels transitans per dit carrer". La forma de pagament és compartida: els veïns posen les pedres corresponents a l'amplada de la casa i els jornals de mestres de cases i manobres van a càrrec del municipi.

Vegem com eren els habitatges de la vila en aquest moment, vint-i-cinc anys després del 1716. Per conèixer la categoria de les cases reusenques a principis de segle, hem buidat el cadastre del 1731, que classifica els immobles en quatre categories. En total, tributen 899 habitatges, entre cases (788) i pisos (111). Els segons, per a distingir-los, els hem separat de les cases amb un signe de +. El resultat és el següent:

Cases per carrers segons categories cadastre 1731

CARRER	1ª. cat.	2ª. cat.	3ª. cat.	4ª. cat.	total
Abadia	1	1	6	1	9
Aleus	1	3	4	2+2	11
Bages	+1	4	7+1	13	26
Barreres	3	5	14	19+1	42
Basses,pl.	-	-	7	4+1	12
Canterers	-	1	-	5+3	9
Casals	-	5	8+1	5	19
Castell, pl.	1	6	2	-	9
Concepció	-	9	8+1	2+1	21
Enveja P.	-	1	7+1	6	15
Font, rv.	7+1	8+1	18+1	7+7	50
Font	3+1	3	6+1	-	14
Forn	3	10	9	4	26
Galanes	5	6	4	-	15
Galera	1	2	2+1	2	8
Galió	1	2	6+1	8+1	19
Hospital	3	10+2	18	7	40
Jesús	8	9+2	12	-	31
Jesús, rv.	-	3	23+3	12+1	42
Major	11+2	12+2	3	1	31
Mar	1+1	5	5+1	5+2	20
Martí Nap.	-	-	3	8+2	13
Martorell	-	-	-	6	6
Mercadal	17+3	5	1	-	26
Merceria	3	7+1	4+1	3	19
M.Fortuny	1+1	1	2	-	5
Monterols	21	16+1	+1	1	40
Monterolsr.	1+1	6	12+2	11+2	35
Montserrat	1	2	13	9	25
Osset	1	2	9	1	13
Peixateria	1	3	3+1	7	15
Pubill Oriol	1	3	4	7	15
Pujol	-	-	3	12+4	19
Racona	-	5+1	13+1	10	30
Rosic	-	3	3	1	7
Rosselló	-	-	3+1	2	6
S.Anna	1	8	9+1	4	23
S.Anna, rv.	1+1	2	4	32+2	42
S.Miquel, p	1	5	4+1	8	19
S.Pere	2	1	3+3	1	10
Valloquetes	-	1	-	10	11
Vidre	1+1	1+1	2	-	6
Vilar	1	-	4+1	3+1	10
Horts	-	1+1	+16	1+16	35
TOTAL	103+13	177+12	268+41	240+45	899

El nombre de vials del cadastre és de quaranta-tres, igual que en el 1714, però el nombre d'immobles ha augmentat a 788, i encara més els habitatges, que ja són 899, on hi viuen 1.201 veïns o caps de casa.

Si ens fixem en les quatre categories, podem dividir els immobles en tres parts: una part de cases de tercera categoria (34,37%), una part de quarta (31,70%) i les de primera (12,9%) i segona (21,02%) juntes, formen un altre terç.

Classificació cases per categoria cadastre, per barris. 1731

	BARRI I	BARRI II	BARRI III	BARRI IV	TOTAL
1 ^a .categoria	29,81%barri / 41,38%categ	11,65%barri/ 26,72%categ	8,49%barri/ 18,97%categ	8,43%barri/1 2,93%categ	116
3 ^a categoria	22,98 / 19,79	22,56/ 32,09	19,31/ 26,74	22,47/ 21,38	187
3 ^a .categoria	24,22/ 13,32	39,10/ 35,49	38,61/ 34,13	28,09/ 17,06	293
4 ^a .categoria	22,99/ 13,81	26,69/ 26,49	33,59/ 32,46	41,01/ 27,24	268
TOTAL	161	266	259	178	864

Per zones, amb l'exclusió dels masos, població dispersa, el barri primer és l'únic on les cases de primera categoria superen les altres tres, amb el 29,81% dels immobles. És un barri petit, amb una elevada densitat, centre comercial, on el preu per pam construït té el preu més elevat de la població. La zona on el valor de les cases és menor, és el barri quart, el menys dens i més allunyat del centre, on el 41,01% dels habitatges són de quarta categoria i només un 8,43% són de primera.

La riquesa de les cases dels barris segon i tercer és similar globalment, tot i que en el segon hi ha cases més cares (inclou el carrer Major i Jesús) i en el tercer hi ha un percentatge una mica superior de cases de tercera i quarta categoria: 69,10% davant 65,79%.

Per categories, el 41,38% de les cases de Reus de primera categoria estan situades al barri primer. Les de segona categoria estan repartides de forma força homogènia. Les de tercera estan concentrades als barris segon i

tercer, en zones residencials, on hi ha els ravals. Finalment, les de categoria més baixa es reparteixen per tota la ciutat, a excepció del barri primer, centre de la ciutat, amb una menor presència.

Si comparem aquestes xifres amb els percentatges de Mataró del mateix any, les diferències són importants. A Mataró, segons el buidatge de García-Guàrdia, a banda que les cases es van valorar de superior qualitat en conjunt, són molt poques les de quarta categoria, i hi ha una total divergència entre centre i perifèria, amb només un 6,5% de cases de quarta categoria al centre i un 3,8% d'immobles de primera a la perifèria (p. 108). Perifèria on les cases de quarta categoria només suposen el 16,3% (al centre només el 6,5%), mentre més de la meitat (60,4%) són de tercera. Una dicotomia centre-perifèria no tan evident a Reus, on el 1731 l'expansió fora de la muralla es limita als ravals (18,5% de les cases). En aquests la relació per categories és de 7,5% de primera, 12,5% de segons, 33,75% de tercera i 46,25% de quarta. En trobem moltes més de primera categoria i de quarta (3 vegades més) que a Mataró, però si agrupem les de primera i segona, i les de tercera i quarta, el resultat és més convergent: a les dues ciutats, fora muralla, a totes dues, les cases més pobres són quatre vegades més que les més riques.

En canvi, l'interior de muralles és molt més pobre a Reus, amb un màxim global de cases de tercera (33,95%), mentre a Mataró és de segona (34,4%). El contrast major es dona als extrems: a Reus, les cases de quarta categoria són el 27,56% i a Mataró, només el 6,5%. De primera, a Mataró n'hi ha el 33,6% i a Reus menys de la meitat (14,77%). No tenim prou elements de coneixement de Mataró per a entendre la gran divergència, o potser també hi hauria hagut una diferent valoració per part dels cadastradors, però a Reus una variable és clara: el centre és petit, està molt concentrat a l'entorn de la plaça del Mercadal.

La comparació amb La Selva del Camp el 1731, vila veïna bàsicament pagesa, on encara no s'ha iniciat l'ocupació dels ravals, la superioritat de la qualitat dels edificis és encara superior, però molt homogeni. No es relaciona cap casa de quarta categoria i les de tercera són només un 13,39% (Recasens, p. 167). Més de la meitat de les cases (54,7%) s'avaluen de segona categoria. Les de primera s'equiparen a les de Mataró (32,44% a la Selva, 33,6% a Mataró).

Els carrers on es concentren les cases de major vàlua són Monterols, Mercadal i carrer Major. Hi ha 7 carrers on no tributa cap edificació de quarta categoria: el Mercadal, la plaça del Castell, el carrer de la Font, de les Galanes, de Jesús, Metge Fortuny i del Vidre. No estan en una zona concreta sinó que marquen els eixos a partir del Mercadal cap als diferents punts cardinals.

A l'altra banda, les cases de menor renda, es concentren als carrers més allunyats d'aquest centre en totes direccions: carrer Pujol, Martorell, Martí Napolità, Canterers, plaça de les Basses, Rosselló, Vilar i raval de Santa Anna, en plena expansió. Allí és on trobem l'habitatge més popular⁸. En canvi, els altres tres ravals: Font i Robuster, Monterols i Jesús, les noves cases s'aixequen de tercera i no de quarta categoria, i allí es concentra l'artesanat creixent, amb magatzems i oficines d'aiguardent, que troben una major amplitud de terreny que dins del nucli. Us remetem a l'apartat 5.6.1, on analitzem la renda de les cases reusenques el 1739, diferenciant les de propietat de les llogades. Aquell any es fa una relació del producte de les cases de la ciutat. Es quantifiquen en 1.225 i es classifiquen en setze categories diferents. El document ens permet un coneixement aprofundit de les rendes dels edificis. Avancem que, tot i la manca general d'una segregació social en l'espai, alternant cases de molt diferent renda en un mateix vial, sí que s'observen tendències. El que queda més definit és on hi ha les cases de major producte, entorn del Mercadal i la creu que formen els carrers que hi desemboquen: Major-Monterols i Galanes-Jesús. El 1739 el centre del XVII, situat a la plaça de l'església i carrer de la Font s'ha desplaçat al Mercadal, centre comercial i de serveis. En definitiva, s'observa una clara dicotomia entre un centre molt reduït geogràficament, a l'entorn del Mercadal, i la resta de la ciutat. Comença a tenir presència una perifèria fora muralla, als ravals, amb cases de nova construcció molt menys valorades.

El cadastre ens mostra com, l'any 1731, l'increment de població comporta una major densitat d'edificis dins el nucli, amb l'ocupació dels espais buits i l'aixecament de pisos o divisió de cases antigues. La densitat creix més en algunes zones que en altres. Vegem un quadre comparatiu amb el 1714 i el 1780. El 1780 la població que vivia en aquests barris era del 62%, la resta vivia fora dels ravals. Anotem aquí, per a fer la comparació, només la mateixa zona

urbanitzada del 1714 i del 1731, per tal d'establir les variacions de densitat dins del nucli reusenc. Anotem la xifra numèrica amb nombres absoluts de cases i el percentatge. Afegim una columna final on anotem l'increment percentual del 1780 respecte el 1714.

Densitat dels habitatges a Reus segons els cadastres

	1714	%	1731	%	1780	%	increment %
Barri I	131	18.07	161	17.91	187	18.10	42,75%
Barri II	233	32.14	266	29.59	280	27.11	20,17%
Barri III	199	27.45	259	28.81	291	28.17	46,23%
Barri IV	162	22.34	213	23.69	275	26.62	69,75%
TOTAL	725	100	899	100	1033	100	42,48%

Els quatre barris creixen en nombre de cases al llarg dels anys, augmentant la densitat, en edificar-se els patis existents el 1714 i dividir-se alguns immobles, però de forma moderada. El creixement de la ciutat és fora ravals, de forma horitzontal. La zona ja està molt densificada el 1731, quan arriba al nivell òptim d'ocupació, i en els cinquanta anys següents, s'estanca. Hi ha dues zones que es mantenen en relació al total, que creixen sobre la mitjana, els barris primers i tercer: El centre i la zona sudest del plànol. El barri quart, el més esponjat el 1714, pot anar omplint-se i va incrementant el seu pes en el conjunt. En canvi, el barri segon perd importància socioeconòmica i també té menor atractiu i només augmenta en setanta anys, un 20%, inferior a la meitat del total.

Entre el 1714 i el 1731, la densitat creix en el sector de la "vila nova" i en els ravals. Els barris primer i segon ja estaven molt urbanitzats i els espais buits eren als altres barris que veuen com s'aixequen cases en patis buits o se'n divideixen algunes, sense arribar a situacions extremes, perquè ja es comencen a edificar els ravals amb força.

Al barri primer només es densifica el raval de Monterols i la plaça de les Basses, tots dos de recent obertura, i el carrer del Galió. Els altres mantenen el nombre d'habitatges. Al barri segon alguns fins i tot perden vivendes, per la conversió de dues cases en una, però dos, que tenien patis buits el 1714, creixen molt, sempre segons els registres. Són Barreres, que tenia 4 patis buits el 1714 i passa de 30 a 42 habitatges, i Racona, que creix de 20 a 30 (tenia 2 patis el 1714). En el barri quart l'increment se centra en un sol vial, el raval de Santa Anna, que passa de 22 a 42 cases.

El barri tercer és el que creix més, amb 62 habitacles nous. L'increment és notable a tots els carrers, a excepció de la plaça del Castell, Merceria i Sant Pere.

Al cadastre del 1731, que hem pres com a referència de l'habitatge a principis de segle, a la primera etapa d'expansió, encara li hem demanat una altra resposta: com es distribuïa la població activa en l'espai. Ho analitzarem per sectors productius i per carrers. Diferenciem propietaris i no propietaris dels immobles. Els segons estan anotats, per una més fàcil visualització, en números romans.

Hem visualitzat les dades en un mapa que podeu consultar en l'apèndix gràfic.

Els pagesos es concentren en una zona concreta, els carrers Hospital i Montserrat, on hi viu una quarta part (25,66%)⁹. Un 17% viuen als ravals i al barri primer només hi habita un 8% del col·lectiu.

El sector de comerç i serveis en conjunt ocupa els barris primer i segon, l'esquerra del Mercadal, a més del carrer Galanes, carrer del Forn i Merceria. Diferenciant per àmbits, l'alimentació està repartida, com és lògic, però en dos carrers hi té una major presència: Forn i Galanes. El comerç en general se centra en el Mercadal, Major i Galanes (40%). Segueixen en menor mesura, Monterols, Jesús, Plaça del Castell i Merceria. Els professionals estan més repartits: el 34% viuen al Mercadal, Monterols i Major. Segueixen Font, Forn i Merceria.

Hem deixat en darrer terme el sector que ocupava un major nombre de població activa: la menestralia. Els argenters els trobem al centre de la ciutat, al costat dels professionals. El metall estava concentrat al barri segon, amb un 30% (Barreres i Jesús) i al carrer i raval de Monterols (30%). Els boters, per necessitats evidents d'espai, es concentraven als ravals (60%), per aquest ordre: Monterols, Font i Santa Anna. El calçat tenia el carrer Major com a lloc de concentració (26,7%) que seguien a la plaça de la Peixateria.

La pell, en especial els blanquers, vivien al costat de l'adoberia, per motius laborals, la del gremi estava situada al raval de la Font. És la major concentració d'un ofici en un vial. El sector tèxtil, en canvi, per la seva naturalesa, estava molt repartit per la ciutat. Trobem els sombrerers al carrer Monterols i els peraires al mateix carrer i al de Concepció.

Finalment, els jornalers estaven també repartits, ocupant les cases més pobres. Només un 14% tenia casa pròpia, la resta anava de lloguer. Els trobem al raval de Santa Anna (10%) i al carrer Pujol (10%), carrer designat popularment com a "Casotes". Els sis pobres declarats oficialment en el cadastre estan repartits: dos als barris segon i quart, i un al barri primer i tercer.

Les viudes, molt nombroses, gairebé un 15% dels declarants¹⁰, estan repartides per tot l'espai, ja que depenen de l'ofici que tenia el marit o del que té el fill. Les que viuen al carrer Hospital i Montserrat (9%), intuïm que eren viudes de pagesos; les del raval Santa Anna (7%), de jornalers; les del raval de la Font

(5%) potser de blanquers; i les del raval de Jesús (8%), el vial amb més viudes, d'artesans.

Tornem a l'evolució de la construcció de la ciutat. L'expansió continua. El 1733 és el botiguer Antoni Pastells el qui hi participa, i el municipi li agraeix: "avia venut a diferents particulars terrenos per a fabricar cases per tota aquella linea de paret que va per lo camí del reg de la aigua del Pedró desde la casa de la heretat de dit Pastells, fins a la olla de Joseph Carreras; y donadas gràcias al senyor per esta ampliació de poble, apar fóra molt just que aquest nou carrer que's pretén fer ara, se formàs ab una proporcionada amplitud y tiràs en linea recta. Y com esto no seria si's permetessen fabricar ditas cases per la seguida de la sobredita paret, per ésser ésta tirada en línea curva". Es decideix marcar un carrer de 28 o 30 pams d'amplada amb línia recta des de la creu del Pedró fins l'olla de Josep Carreras. S'indemnitza al Pastells el terreny expropiat per a via pública, l'actual carrer de l'Amargura.

L'any següent el municipi estableix terreny davant de la raval de Robuster o de Sant Pere, per poder obrir un portal un veí, i al Baluard, on Pau Miró està construïnt tres o quatre cases.

El 1735 són els Aixemús els qui demanen un pati al raval de les Fonts, (Raval Robuster) al costat de les seves oficines, per ampliar els magatzems. Hi ha nombroses notícies de compres i vendes de cases per part del municipi i demandes de permisos de particulars.

El 1741 hi ha el canvi de legislació en el govern municipal, amb la compra dels càrrecs públics. Arriben a l'ajuntament Salvador Marc, Josep Bofarull, Josep Grases, Ramon Molins, Antoni Sabater, entre altres, tots ells "pesos pesats" de l'elit reusenca.

Del 1742 és el següent recompte de cases que hem buidat per establir l'evolució constructiva del Reus setcentista, una llibreta de compliment pasqual, que anota 1.263 habitatges. Cal tenir present que la llibreta de compliment pasqual anota les vivendes, és a dir, els focs medievals o les unitats d'habitatge: en una casa hi poden haver-hi un o més pisos, una o més parts de casa separades, que aquí apareixen. Les llibretes parroquials són, segons la nostra experiència investigadora, la millor font per a establir el nombre real de

veïns i unitats d'habitatge, ja que tot i que no diferencia la renda, ens aporta els que viuen en cada casa, a excepció dels menors de 7 anys. Des del 1731, en dotze anys, observem un creixement important, potser accentuat per les possibles ocultacions del cadastre. La relació de cases del 1739 ens dona un total de 1.225 habitatges. Si la comparem amb el compliment pasqual del 1742, mostren una gran similitud i ens avalen la fiabilitat d'ambdós documents. El nombre de cases per carrers és gairebé idèntica, amb algunes diferències a causa de la diferent assignació de carrers. Veurem en un quadre els habitatges per carrers dels quatre registres utilitzats fins ara: relació del 1714, cadastre del 1731, relació del 1739 i compliment pasqual del 1742.

Habitatges per carrers el 1742. Comparació 1714-1731-1739

NOM CARRER	1742	1739	1731	1714
Abadia	3	11	9	12
Abadia-Martorell	4			
Aleus	11	12	11	14
Arnau-Bruc-Montserrat	22	22	0	0
Bages	29	30	28	13
Barreres-Plaça Baluart	47	46	42	12
Canterers	15	13	12	7
Carnisseries	6			
Casals	22	21	19	11
Castell, Plaça	13	12	9	26
Concepció	26	26	21	11
Església, Plaça	8			
Font	20	18	14	18
Forn	31	35	26	12
Galanes	19	21	15	20
Galera	10	7	8	12
Galera-Basses	12	13	12	7
Galió	20	18	17	7
Hort Miró	3			
Hort Pastells	55	37		
Horts	48	38	35	7

Hospital	41	38	40	14
Jesús	38	36	31	18
Major	31	32	42	6
Mar	19	20	31	24
Martí Napolità	14	17	20	14
Martorell	13	6	6	6
Mercadal i Vidre	36	39	32	60
Merceria	20	19	19	16
Metge Fortuny	4	4	5	17
Monterols	70	44	40	18
Monterols, Raval	91 (24+67)	98	35	7
Olla Estapar	33			
Osset	13	13	13	14
Peixateria	18	21	15	10
Pletes	6			
Pubill Oriol	25	25	17	5
Pujol	23	26	21	11
Racona	24	35	30	8
Riera de Riudoms	12			
Rosic	10	10	7	12
Sang, Raval	18			
Sant Miquel, Plaça	15	21	19	13
Sant Pere	9	8	10	15
Sant Pere, Raval	99	111	23	14
Santa Anna	26	27	42	7
Santa Anna, Raval	47	81	42	7
Sants	10			
Sants-Rosselló	9	7	6	5
Singles	17	17	19	8
Vallroquetes	16	16	6	17
Vilar	10	10	10	9

Com veiem en els llibres d'actes municipals, és una primera etapa de la urbanització del XVIII amb força. Si en els primers anys ja es parlava de la voluntat de créixer, creixement, recordem-ho, iniciat a finals del XVII, i el

municipi establia els seus terrenys, ara són els particulars els qui en prenen part. Començaran les operacions especulatives, afavorides per l'ascens al govern municipal dels comerciants enriquits

El 1742 apareixen nou vials nous. Són els qui ja en teníem notícia pel llibre d'acords, que documenten les primeres actuacions immobiliàries particulars del XVIII: l'Hort de Pastells (actual carrer Amargura), on s'hi assignen ja 55 famílies, l'Olla d'Estapar (a la partida del Colomer), on s'anoten 33 habitatges, i Riera de Riudoms, amb 12 cases. A les cases que construïa Pau Miró a plaça del Baluard ja hi viuen. Al raval de la Sang, on el 1739 s'hi traslladava una creu per a embellir la plaça, ja hi ha 18 cases¹¹. Les cases dels nous carrers representen l'11% del total dels habitatges reusencs i una tercera part del creixement, si prenem com a referència el cadastre del 1731.

L'expansió continua als ravals, en especial el de Monterols i el de Robuster, aquí anomenat de Sant Pere, que passa de 50 a 99 habitatges. El de Santa Anna es manté, de 42 a 47 cases. Finalment, la llibreta de combregants relaciona 48 masos, 13 més que el cadastre del 1731.

Els carrers de l'interior dels ravals mantenen l'ocupació. En els qui detectem un major increment són el carrer Monterols (de 40 a 70), en el barri primer, Concepció (de 21 a 26), Font (de 14 a 20) i Martorell (de 6 a 13), del barri segon, i Vallroquetes (d'11 a 16) i Canterers (de 9 a 15), del quart.

No s'aprecia un increment de la densitat a partir del 1731, el creixement és horitzontal.

Un dels temes senyera del nou govern és la construcció de les casernes. El 1750 arriba l'aprovació de Madrid dels plànols, amb alegria manifesta del regidor Gabriel Monter: "tal és lo júbilo que'n tinch de veurer que a peticions nostres se aige concegut, que per a mi és lo més gloriós progués de quants la fortuna o bé Déu nos a concedit en nostre regidoria". Aquesta serà l'obra pública més important del segle, que influirà de forma cabdal en el desenvolupament de l'espai urbà¹². El següent acord municipal és, a petició de diversos veïns del carrer de Monterols, obligar a un veí a treure el porxo per alinear la dita via. Ens interessa la resposta: "*Respeto que con los reales órdenes y decretos de Nueva Planta y Real cédula instructora, se confirma y concede a los regidores el gobierno político y aconómico de sus ciudades, y*

villas, y que de la mesma naturaleza del echo ha de constar el aumento y perfección de la calle de Montarols, que es propio del político gobierno, se concede lo pedido como se haga constar del previo expreso consentimiento de los duenyos de las casas". A diferència d'altres municipis catalans, i com ja hem anat veient, la implicació del govern municipal reusenc és fonamental per la progressió urbanística de la ciutat. Reus, aquell any, segons els regidors, tenia 1.485 veïns.

2.6. SEGONA ETAPA: 1751 -1779

La segona etapa ve marcada en la política estatal, per l'arribada al govern de Carles III i els seus ministres il·lustrats, que significaran l'obertura econòmica, perquè es promou la iniciativa privada: "*los gobernantes sólo deben imponer ciertas reglas de juego y vigilar estrechamente los puntos claves del poder*" (López, Marina, 74). L'acabem el 1779, any en què es prohibeix el comerç amb Anglaterra. En l'àmbit de la política local, els canvis es materialitzaran en la gran obra pública de la caserna i pabellons, que van suposar una injecció important a l'economia reusenca des del 1750 al 1778. En l'aspecte que ens ocupa, l'habitatge, Reus serà una ciutat en construcció: des del 1750 al 1780 la mitjana de construcció és d'unes 20 cases cada any, cases que s'edifiquen en nous carrers que s'obren a tot l'entorn del tomb de raval, en els diferents horts que s'urbanitzen en totes direccions. El nombre d'habitatges creixen a un ritme del 2,5% anual.

El 1751 l'ajuntament estableix els últims terrenys corredors de l'antiga muralla. El 1754 es parla d'una nova obra pública, la casa de les comèdies, a càrrec de l'hospital de pobres (vegeu monografia Tarragó). Es fa una permuta amb el municipi. Per part dels administradors, d'una casa i corral al raval de Monterols, cedida el 1671, i ara ocupada pel comú. A canvi es demana el terreny vacant al costat de la muralla i corredor del Raval de Santa Anna, des de la casa dels hereus de Jaume Anglès i torreta dels hereus de Silvestre Ribat envers el portell fins al recte de les cases de la confraria dels blanquers i cantó de l'obrador de Morell, terreny de menys valor que el cedit pel Barberà.

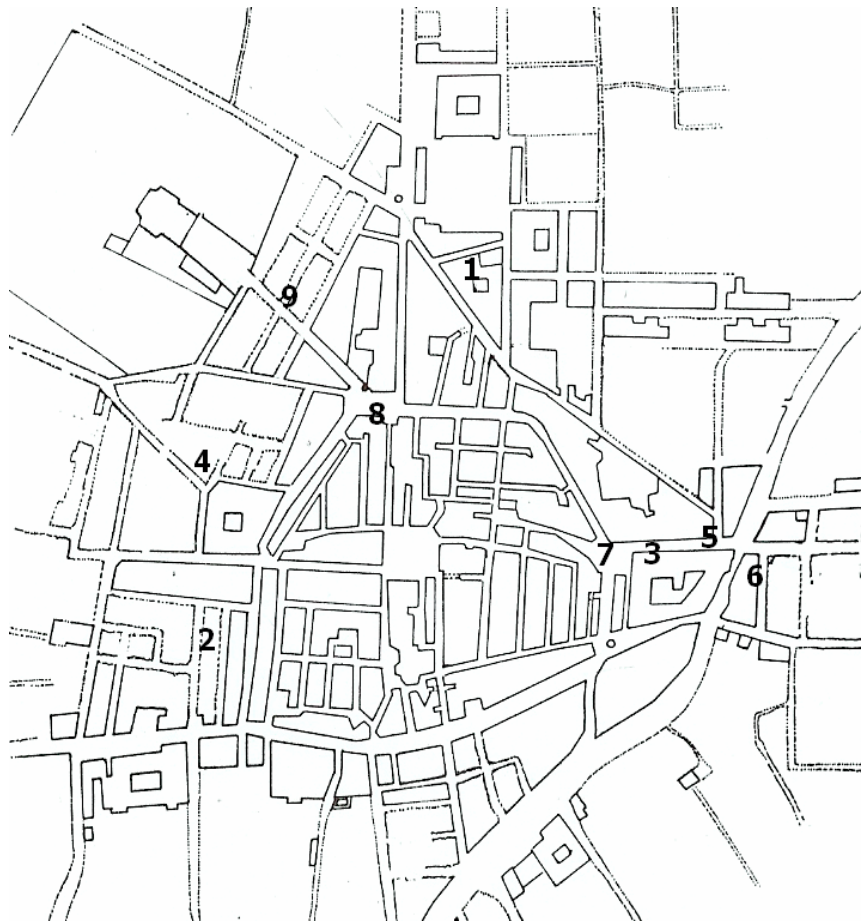
Després d'una aparent disminució de l'activitat constructiva, entre el 1740 i el 1760, les notícies sobre obertures de nous carrers en el llibre d'acords augmenten. A partir del 1755 el creixement demogràfic es dispara. El 1754 ja es parla dels terrenys de Josep Alegre, entre les casernes i el raval de Santa Anna. El 1757 de primeres construccions al camí del Roser. El 1758 dels patis de Josep Gornals al camí de Riudoms. El 1760 del carrer de Francesc Sardà, prop de la riera de la Sang. Apareixen nous carrers: Creu Vermella (en terrenys de Gornals, vegeu apartat 4.3), Carme (obert per Gabriel Simó), Sant Jaume, Sant

Francesc, Sant Antoni. Els tres darrers responen a la urbanització de Francesc Freixa (vegeu apartat 4.2). El 1761 Gaspar Baldric comença la venda dels terrenys al camí de Valls (vegeu apartat 4.4).

El 1760 es remodela, per part de l'ajuntament, la plaça de les comèdies, on s'ha aixecat el nou teatre (Arauzo, p. 151). El 1762 li toca el torn a la plaça de les Monges (actual plaça del Prim), al costat de la qual els Miró tenen un terreny i on, anys més tard, aixecaran el seu imponent casal, a la banda del raval.

El 1762, essent regidor degà Pau de Miró Clavaguera s'arriba a una concòrdia entre els administradors de l'hospital i els carmelites Descalços sobre la senyoria del tros d'en Bages¹³. L'ajuntament nomena com a advocat a Barcelona el Dr. Pau Alegre, germà d'un regidor, Josep Anton Alegre, per "haver intercedit per ell lo ja mencionat germà, que per un y altre motiu fos aquest preferit y a ell donat la expressada conducta". El tràfic d'influències entre germans era una pràctica considerada positiva. En el plànol resultant de la divisió del terreny, apareixen el camí d'Aleixar (actual Prat de la Riba), carrer dels Recs, de Santa Teresa, de Sant Elies, Sant Joan o dels xipresos i camí de Riudoms (actual carrer de Sant Llorenç). L'agost del 1763 Tomàs Cailà i Josep Pasqual, no afins a l'elit que governa, aporten una ordre del governador de Tarragona, al qual havien reclamat, per l'oposició dels regidors a la construcció de cases que volien fer al tros de Bages, que havien adquirit als Carmelites. L'any 1764 la concòrdia es rescindia i el 1766 tornava a tenir validesa prèvia mediació d'uns àrbitres. Un dels principals arguments és que la via judicial era una despesa massa excessiva. Finalment, la urbanització es podia fer de forma normal i els plànols del 1762 tenien vigència. La concòrdia se signà el 13 d'octubre del 1762 (AHT FNR caixa 574, ff. 206-210).

El 1763 es tracta de les amplades dels carrers del Carme i de Riudoms, en les quals hi va haver un error en el plànol dibuixat en els terrenys del Gornals (vegeu apartat 4.3). L'afer portarà cua, i el 1782, poc abans de morir el promotor, se signarà la concòrdia definitiva.

PRIMERES ACTUACIONS URBANÍSTIQUES 1754-1762

- 1.- Terrenys Alegre (1754)
- 2.- Terrenys Freixa (1756)
- 3.- Camí Roser (1757)
- 4.- Terrenys Gornals (1758)
- 5.- Carrer Francesc Sardà (1760)
- 6.- Terrenys Baldric (1761)
- 7.- Plaça comèdies (remodelada el 1760)
- 8.- Plaça de les Monges (remodelada el 1762)
- 9.- Tros d'en Bages (1762)

L'11 de febrer del 1765, en resposta a una ordre corregimental de Tarragona, en la qual es demana “*una relación firmada y sellada, exacta, cierta he individual del número de casas de que se compone*”, la resposta és de 1.437 cases. Respecte la darrera relació, la del 1739, el nombre d'habitatges s'ha incrementat un 17,31%. Si ho comparem amb el cadastre del 1750, més real, perquè és quan hi ha l'embranchida constructiva, aturada entre el 1739 i el 1750, la mitjana de construcció és de 12 cases cada any. Per la documentació, aquests anys són d'obertura de carrers, però la construcció va arribant paulatinament i començarà a multiplicar-se a partir dels anys següents.

El 1766 es decideix enderrocar els tres portals dels ravals Santa Anna, Monterols i Jesús i les capelles que hi havia a la part superior. El text, amb un català dialectal i amb arcaïsmes és el següent: “respecte que de vint-y-sinch anys a esta part, se ha augmentat tant lo número dels veÿns de la present vila, y per consegüent son casalici, ocupant ab edificis todas las murallas y emprius de estas, de manera que vuy casi superan las casas dels arravals a las de dins de la vila, quedant los meros portals sense portas, que per ser estos molt baixos y estrets, afean sos principals carrers y apar son yngrès la entrada de una presó o castell (...) y com lo comú y universitat de la present vila sie dueño dels murs y valls per especials concessions y privilegis (...) y sobre tres de dits portals, que són los de Santa Anna, Monterols y de Jesús, y haze erigidas capellas a expensas de tots los veÿns (...). Per tot lo qual apar que atesas las circumstàncias e inconvenients referits, fora molt convenient a la causa pública, y molt de l'agrado de Déu nostre senyor, el que se enderroquian tots los dits portals, y se extregan de ells las referidas tres capellas (...)”. Es demana al bisbe que els retaules i ornaments de les capelles passin a les esglésies de la vila, molt necessitades, ja que el comú té la gran despesa dels pabellons per l'exèrcit. Els regidors no s'estan de res, i xifren en 25 anys, és a dir, des que ells manen, el 1741, el creixement de la ciutat. La propaganda política és ben clara: ells són els qui han fet gran Reus. En realitat hem vist que el procés s'havia iniciat abans. La intenció del municipi d'enderrocar els portals, sembla que no comptà amb les autoritzacions pertinents, ja que el 1802 un grup de veïns propietaris dels carrers Jesús i Creu Vermella exposen en una instància que

seria molt beneficiós per a la millora urbana treure el portal de Jesús i la capella del damunt, i així tindrien vista completa al Mercadal. Es recorda que la possessió del portal és del municipi des del 1617. L'any 1770 la població fora muralla ja supera la que viu al seu interior (cadastre estudiat per Arauzo, p. 243). Els regidors d'altres poblacions s'expressen amb paraules similars, que els ravals ja superen el nucli medieval, com els d'Igualada, cofois del seu creixement, tal com recull Josep M. Torras i Ribé (1993, p, 258 i anteriors).

Els anys següents, 1765-1770, s'urbanitzen els terrenys del convent dels Carmelites: Sant Joan, Santa Teresa, Sant Elies, Recs, camí de l'Aleixar i Sant Blai (més tard Sant Pau). El 1775 l'altra banda del carrer de Sant Joan: Girada, Sol, Sant Esteve. El 1774 Josep Prats promou el carrer de Sant Pere més Alt.

La gran despesa que representa la construcció de la caserna i pabellons repercuteix de forma negativa en les arques municipals i no s'arriba a tot arreu. El governador tarragoní, no gaire amic dels dirigents reusencs, pren part en la mala situació dels carrers, alguns sense empedrar, emparant-se amb l'incompliment d'un decret. El 9 d'abril del 1766 es rep una carta sobre la necessitat d'empedrar "lo arrabal dit de Monterols, y seguidament lo de Pastells y después los demás carrers y arravals"... ". Ja ho havia manat en un decret datat el 7 de novembre del 1763, i ara "si desde luego no posavan en execució los dits empedrats farie baixar presos dos de nosaltres a Tarragona". Es determina que es creguin les ordres del governador i es cridi al mestre de cases del comú, Josep Verdala, que comenci a acabar d'empedrar "en la forma y figura que està comensat". El cost es repartirà en tres parts: una la pagarà l'ajuntament i les altres dues aniran a càrrec dels veïns "que és ab la forma ab què ho han practicat nostres antecessors regidors de esta vila". Al carrer de Pastells hi ha un aqüeducte en molt mal estat que porta l'aigua del comú de la bassa del Pedró i cal fer-lo de nou, perquè tal com està fa el carrer impracticable per l'aigua que hi cau. El rec el farà el comú al seu càrrec, després s'empedrarà com el Raval de Monterols. Aquestes són les intencions manifestades, però no la realitat. El 7 d'agost del 1767 el governador envia de nou una missiva dient que està molt endarrerit l'empedrament dels carrers i demana que es faci ràpid i també "*se concluya presto la otra calle del Quartel y las demás que deven empedrarse, y dándome cuenta de lo que se vaya adelantando*".

El 1776 torna a canviar la normativa de govern municipal. Hi ha una reial cèdula per la qual els regidors han de servir durant tres anys a l'ajuntament, i que n'han de prendre part els nobles i restad'exempts. Fan tres propostes de batlles pels anys 1777-78 i dels regidors pels anys 1777-79. Es proposen Felip Aixemús, ciutadà honrat de Barcelona, de 26 anys; Francesc Ferran Verneda, 67 anys (ha estat regidor vitalici, regidor degà i batlle); i Jaume Martí Coll, de 58 anys. Com a regidors es proposen en primer ordre el noble Salvador de Marc, de 57 anys, Josep de Miró i Bover, de 35 anys; en segon ordre, Josep de Gavaldà, de 25 anys, Sebastià Torroja, CHB de 28 anys; en tercer ordre, Anton Cases, de 50 anys, i Pere Aulès, comerciant, de 55 anys. Com a jutge local es proposen Ramon Mestres, Josep Guàrdia de 52 anys i Josep Rovellat Nolla, de 48 anys.

Entre els funcionaris municipals apareixen, a partir del 1777, els encarregats de fer complir l'ordre governativa: per "lo dels empedrats dels arravals en virtud de orde superior, als magnífichs senyors Francisco Martí, regidor, y Francisco Anton Nadal, diputat. Per lo de las obras públicas, al magnífich Senyor Josef Vila, regidor". El nou municipi té ganes de complir. Un dels trets que el defineix és l'embelliment de la vila, i estableix una sèrie d'ordenances sobre els vials urbans el juliol del 1777. Llegim que últimament hi ha "gran decadència en la limpieza dels carrers y arravals de la present vila, y també en la recomposició dels camins, de forma que en moltas parts de dits arravals, ya per los embarasos de tronchs, fusta y altras cosas, com per los grans fangars que allí se fan en temps de plujas, se troban casi intransitables"... S'exposa que alguns camins estan molt malmesos pels carros, com el camí de Tarragona. S'acorda fer un pregó pel nunci als llocs acostumats dient que no es llenci aigua al carrer, i que es tinguin les cases netes de fang, tant els particulars com els artesans, els tintorers i els sombrerers o botiguers. També caldrà netejar els carrers de runa, per deixar el trànsit lliure. Finalment, llançar les runes de les obres, molt voluminoses en aquell moment, als fons dels camins de Valls, Riudoms i Aleixar, i després aplanar-les.

Un altre dels acords, pres el 14 de març del 1778, és el consens sobre l'amplada que han de tenir els carrers que s'obren. La majoria s'havien fet de 30

pams i també alguns de 40, però també de 22 i 27 pams. Tots havien estat fets amb permís de l'ajuntament, i per tant no es podia dir res sobre el que havia estat fet; però a partir d'ara es determina que almenys tinguin una amplada mínima de 30 pams, segons dictamen tècnic dels mestres de cases i arquitectes municipals, Josep Verdala i Baldiri Ribot. Així s'evitaran conflictes i disputes entre veïns i permetran la circulació dels carros i altres carruatges¹⁴ .

2.8. TERCERA ETAPA: 1780-1819

El 1780 es marca, en la historiografia, com una fita en què el mercat interior està consolidat, s'arriba a una homogeneïtzació de preus a tota Catalunya, amb un intercanvi generalitzat costa-interior.

A Reus, la unió del poder polític municipal i l'econòmic serà una de les claus del creixement constructiu. No hi ha presència del poder estatal, que té a Tarragona la capital administrativa i militar (només reclamada per alguns particulars contra algunes actuacions dels regidors), ni tenen pes les institucions de l'Antic Règim, com l'església o els senyors feudals. L'objectiu és clar: fer gran Reus oferint habitatge "obrer" urbanitzant els horts del costat, i creixent en nombre i en ocupació de l'espai, amb l'obertura de nous carrers que amplia el nombre de beneficiats per la venda de terreny.

La distribució espacial que prendrà el creixement tindrà una direcció radial, a l'entorn dels ravals, cada cop més allunyat del centre, deixant la plaça del Mercadal equidistant, amb un segon pol d'atracció a distància, la caserna. Arauzo hi veu una expansió errant, sense cap direcció específica, delimitada per tres factors: la decisió d'aixecar la caserna al costat de les basses del Pedró, el drets de propietat que possibilitaren les parcel·lacions de les finques rústiques, i les vies que comunicaven Reus amb els pobles veïns, a l'entorn dels quals s'hauria crescut (p. 169). Fa seva la hipòtesi teòrica de Rosa Barba per a Catalunya. Però Reus, per un conjunt de factors que hem anat relatant, un d'important, la llibertat del sòl urbà (no sotmès a senyoria), veiem que el model és un altre. Les cases no segueixen longitudinalment els camins, com passa en molts ravals de poblacions veïnes, sinó que ho fa en espais grans, terrenys amplis on s'obren vials en un sentit i altre. A més, existeixen unes vies, els ravals, que connecten de forma eficient les àrees perifèriques¹⁵. El creixement del XVIII és clarament radial, amb un centre clar, tot i que no es fa de forma planificada, sinó en virtut de la iniciativa privada, estretament relacionada amb el govern municipal, i amb terrenys subjectes a revalorització.

Fent un salt en el temps de les anteriors estadístiques, hem buidat la declaració del cadastre del 1780, data que definim com inici de la tercera etapa

constructiva i que hem estudiat amb més profunditat (vegeu capítol 3). El cadastre no indica una evolució important en nombre de cases respecte el compliment pasqual del 1742, que passen de 1.463 a 1.655; però sí en nous carrers oberts: 27 més respecte el 1739, alguns que neixen i d'altres que es consoliden. Les xifres, si les comparem amb el cadastre del 1731 (899 cases), mostren un creixement del 85%, amb una mitjana de 15 cases construïdes cada any. Com sabem que el creixement s'incrementà a partir del 1750, i les comparem amb les dades del cadastre d'aquell any, 1.246 cases, el resultat és d'una mitjana de creixement entorn les 20 cases anuals, mentre que del 1731 al 1750 seria de 17 cases cada any. Sempre seguim el cadastre, és a dir, comparem la mateixa tipologia documental. Abans de parlar de la fiabilitat de la font fiscal per al coneixement constructiu, establim la distribució de la propietat per carrers, segons el cadastre del 1780.

Els carrers on viuen els principals propietaris de béns immobles són Forn, Font, Monterols, Galanes, plaça Sant Miquel, plaça de les Monges i raval Santa Anna. La majoria pertanyen a la classe passiva, al comerç o són doctors en lleis o medicina (vegeu apartat 4.7). Alguns continuen en la casa familiar, d'altres s'han edificat nous i grans casals en indrets més espaiosos, alguns al costat del negoci familiar, les fàbriques d'aiguardent.

Als ravals és on viuen els comerciants enriquits que comencen a acumular béns immobles: al de Jesús hi habiten 4 amos de 8 cases; al de Robuster, 5 de 3 cases i 7 de 2; al de Santa Anna, 6 de 2 i al de la Sang, 8 de 2.

Només hi ha tres carrers on tots els que hi viuen posseeixen alguna casa: Abadia, Martorell i Vidre. Les casualitats de les xifres fan que en el cadastre del 1780 es relacionin el mateix nombre de no propietaris que en la relació de cases del 1739: 452, tot i que repartits entre molts més carrers. Si el 1739 són un 37%, el 1780 només representen el 27%. Podríem pensar que el desitjat accés a la propietat l'han assolit molts reusencs, en un moment on l'oferta de casa nova de baix preu és gran. Les àrees on viuen els no propietaris continuen essent els ravals (22,56%), ara amb un altre de nou, el de la Sang. Altres zones de no propietaris són els carrers de nova urbanització, on els promotors o reusencs més rics han optat per l'arrendament: Sant Francesc, Sant Jaume, Sant Antoni, Carme, Roser i Sant Pere d'Alcàntara. L'altra zona

amb llogaters és el centre de la ciutat, on l'arrendament respon a necessitats empresarials: Jesús, Monterols, Mercadal i Major.

El 83,86% dels propietaris ho són d'una sola casa, percentatge molt elevat, però també creix el nombre de propietaris que tenen dues cases. Les xifres ens mostren com els antics veïns de Reus, que viuen a l'interior de les muralles, opten per la compra d'una altra casa a la nova zona urbanitzada, com a forma d'inversió del capital, o per a obtenir un benefici ràpid amb la seva venda, o per a canviar de residència cercant espais més oberts. Si no la utilitzen, la lloguen. Ho analitzarem en els següents capítols. Aquests comerciants, professionals i menestrals rics, viuen a Monterols, Mercadal, Galanes, Jesús, Major, Hospital i Bages.

Finalment, el quadre ens mostra els vials on els que hi vivien posseïen només una casa (on, s'hi ho necessitaven, hi tenien rellogats): Abadia, Canterers, Canals, Pujol, Martorell, Osset, Pedró, Rosic, Rosselló, Vallroquetes, Vidre i Vilar, a la vila de principis de segle; i Misericòrdia, Roser, Recs, Sant Carles, Sant Elies, Sant Esteve, Sant Francesc, Sant Llorenç, Santa Teresa i Soledat, extramurs. Tots ells carrers residencials on viu l'artesanat reusenc, el gruix de la seva població.

Vegem ara la distribució genèrica de la propietat.

Distribució de la propietat segons el cadastre del 1780

propietats	total propietaris	Acum.	%	total cases	Acum.	%
1 casa	1008	1008	83.86	1008	1008	60.50
2 cases	115	1123	93.43	230	1238	74.31
3 cases	32	1155	96.09	96	1334	80.07
4 cases	17	1172	97.50	68	1402	84.15
5 cases	7	1179	98.09	35	1437	86.25
6 cases	3	1182	98.34	18	1455	87.33
7 cases	1	1183	98.42	7	1462	87.76
8 cases	10	1193	99.25	80	1542	92.56
9 cases	2	1195	99.42	18	1560	93.64
més de 9	7	1202	100	106	1666	100

El 83,86% dels propietaris tenen una sola casa, que són el 60,50% del conjunt d'habitatges, és a dir, que la propietat no està repartida de forma distributiva. A Mataró, per exemple, el 1716, els propietaris eren el 81,4% del total i posseïen el 63% dels immobles. Els que tenien entre 1 i 3 cases eren 97,4% dels propietaris i posseïen el 90,3% dels edificis, en una ciutat amb una distribució de la propietat elevada (Llovet, p. 16, quadre 1), inferior però a Lleida. A Lleida, el mateix any, 1716, els propietaris d'una casa arribaven al 93,01%, segons Pla-Serrano (p. 229, que no ens diuen a quin percentatge de cases corresponien). La concentració anirà creixent al llarg del segle XVIII, fins arribar al 84,50% el 1793, passant pel 86,98% el 1758, sempre valors superiors al Reus del 1780. A Reus, el 1793 el percentatge de propietaris de cases unifamiliars és del 80,24%, els quals retenen el 57,32% dels immobles, en un nivell de concentració immobiliària alta.

Tornem al 1780 a Reus. El quadre de distribució ens explica que fins aquell any el creixement constructiu reusenc ha afavorit la inversió d'uns quants que acumulen propietat. Un 1,5% dels propietaris controlen el 12,24% de les propietats: 19 individus tenen més de 7 habitatges. Són comerciants ennoblits, ciutadans honorats i doctors (vegeu apartat 4.8), que amb aquesta acumulació refermen el seu prestigi social, inverteixen en un valor en alça, que es revaloritza molt ràpidament, i obtenen una renda monetària amb el seu lloguer.

No hem de menystenir el 15% de reusencs que posseeixen entre 2 i 7 cases, els quals controlen el 27% dels immobles: comerciants, adroguers, hisendats i artesans rics, que adquireixen immobles com a fórmula d'inversió dels beneficis obtinguts en realitzar la seva activitat econòmica. L'habitatge els proporciona una capitalització i una renda. Alguns d'aquests es dediquen al negoci constructiu (vegeu apartat 4.6). És un moment de màxima concentració, que defineix un temps de gran dinamisme del mercat. En el cadastre hi faltarien algunes cases que ja estan acabades o a punt d'acabar, que encara no tributen i farien disminuir el control tan elevat per part dels sectors econòmicament més potents de la societat reusenca. En parlar de la renda urbana del 1739 i el 1793 veiem l'evolució de la distribució de la propietat al llarg del segle (apartat 5.7.1).

Vegem ara el nombre de cases per carrers. En relació el 1739, el nombre de carrers és molt superior: vint-i-vuit de nous. Els hem subratllat en el quadre per a destacar-los. Hi estan aixecades el 33% de les cases de la ciutat. Compararem els totals per carrers amb el compliment pasqual del 1782.

Relació de cases per carrers el 1780

NOM CARRER	N. CASES
Abadia	11
<u>Àguila</u>	14
Aleus	13
Bages	30
Baluart	4
Barreres	39
Basses, Plaça	11
<u>Camí Aleixar</u>	17
Canterers	4
<u>Carme</u>	57
<u>Carnisseries</u>	3
Casals	21
Castell, Plaça	13
Concepció	25
<u>Creu Vermella</u>	33
<u>Donotea</u>	12
Enveja Pujol	22
Enveja Singles	18
Font	17
Font, Raval	29
Forn	25
Galanes	17
Galera	18
Galió	21
Horts i Masos	46
Hospital	34
<u>Hospital, corredor</u>	3
Jesús	31
Jesús, Raval	63
Major	28

Mar	18
Martí Napolità	13
Martorell	5
Mercadal	26
Merceries	16
Metge Fortuny	4
<u>Misericòrdia, Camí</u>	4
Monterols	40
Monterols, Raval	49
Montserrat	21
Osset	13
Pedró	44
Peixateria, Plaça	14
<u>Pletes-camí Riudoms</u>	7
Pubill Oriol	29
<u>Raseta</u>	14
Racona	33
<u>Recs</u>	19
Robuster, Raval	65
<u>Roser</u>	39
<u>Roser, Camí</u>	2
Rosic	8
Rosselló	7
<u>Sang, Raval</u>	37
<u>Sant Antoni</u>	33
<u>Sant Elias</u>	17
<u>Sant Esteve</u>	4
<u>Sant Francesc</u>	31
<u>Sant Jaume</u>	32
<u>Sant Joan</u>	25
<u>Sant Llorenç</u>	23
Sant Miquel, Plaça	21
<u>Sant Pancràs</u>	5
Sant Pere	9
<u>Sant Pere d'Alcàntara</u>	55
<u>Sant Vicenç</u>	33
Santa Anna	23
Santa Anna, Raval	75
<u>Santa Teresa</u>	22

Soledat	11
Vallroquetes	17
Vidre	4
Vilar	9
TOTAL	1.655

Les diferències entre carrers són grans i ens defineixen com evoluciona la construcció. En els carrers ja existents el 1739, el nombre de cases ens aproxima a la longitud del vial, ja que no resten espais buits dins del nucli. En els carrers nous, subratllats, ens mostra la incipient o la ja arrelada urbanització.

Les llibretes de compliment pasqual del 1782 ens detallen els habitatges que hi ha a cada edifici, és a dir, ens identifiquen les unitats arquitectòniques i les unitats d'habitació. Això ens permet mostrar quin era el model de casa d'aquest moment, unifamiliar o casa de veïns. En total es compten 2.281 habitatges, és a dir 626, un 37% més que en el cadastre del 1780. Si comparem les 2.281 vivendes amb les llibretes del 1742, el creixement mitjà anual també és de 20 cases anuals, igual quantitat que entre el cadastre del 1750 i el del 1780, tot i l'evident ocultació. Una part de la diferència podria trobar-se en les parts de casa o pisos. En el cadastre del 1780 només apareixen 25 propietaris de parts de casa. Els propietaris que lloguen part o parts de la seva casa potser no ho declaren, i així s'estalvien el pagament corresponent de la part que calia tributar del benefici econòmic. Però els que vivien en aquests pisos haurien de correspondre amb els qui només paguen personal, i, en canvi, el nombre de total de vivendes declarades es correspon amb la suma dels propietaris i els no propietaris. Hauríem de parlar d'una part de població que queda fora del cadastre i, per tant, fora de la llei, parlariem que una part dels habitants de Reus al segle XVIII eren "il·legals". L'església, però, els va registrar, amb noms i cognoms. Aquesta evidència ens fa desestimar el cadastre com a font per a recomptes de població o d'habitatges. Però és vàlid, i així l'hem treballat, per conèixer la distribució de la propietat i establir la categoria de les cases, amb algunes reserves¹⁶. Jaume Teixidó, comparant el llibre de vales del 1712 i el cadastre del 1722 va demostrar una ocultació de cases a Cabra del 37,14%¹⁷ pel segon document.

Hi ha altres circumstàncies que expliquen la gran diferència. Com passa amb els carrers, que la seva aparició al cadastre és tardana, el mateix succeeix amb els immobles: que no es cadastren automàticament, sinó que passa un temps des que s'edifiquen fins que es fa efectiva l'alta fiscal, la qual l'havia de fer el promotor de l'obertura del carrer, i sovint ho feia quan donava per conclosa l'empresa, tot d'un cop i no d'un part. El cadastre aniria retardat respecte la realitat, a vegades tant, que ja no hi arriba, que hi ha veïns que ja no passen pel cadastre, perquè ja viuen en un altre indret. Reus, a la segona meitat del XVIII és una societat dinàmica, d'una mobilitat molt elevada a dos nivells: 1) el fluxe d'immigrants és un degoteig constant, i 2) hi ha un contingent, gairebé tots no propietaris, que canvien de residència molt sovint¹⁸. Un repàs a les llibretes de combregants així ens ho mostra. El fluxe és minoritari entre els propietaris, però també canvien: alguns marxen del nucli urbà cercant més espai a l'exterior, d'altres milloren les condicions econòmiques i cerquen un estatus de l'habitatge d'acord amb la nova situació, d'altres que les veuen perdre, i han de vendre les propietats i anar de lloguer o comprar un immoble de menor preu.

Hem comparat les dades del 1780 i del 1782 per veure si podem solucionar la incògnita presentada. Hem anat més enllà de l'estadística numèrica, als noms i cognoms, per veure qui són els qui no estan cadastrats. Un dels grups, que en nombre és poc nombrós, però que s'amaga, són els gitanos. La seva forma de vida nòmada fa que canviïn d'habitatge molt sovint. Per oficis, els qui trobem més són pagesos, així, al carrer Sant Elies, un 29% dels que no tributen el rector els considera pagesos, segurament jornalers del camp. Un tercer grup són els qui no tenen ofici i les viudes, les quals estan exemptes del personal, i si no són propietaris, és lògic que no estiguin "fixats". Potser els més nombrosos són els forasters, els immigrants que fa poc que han arribat i encara no tenen un lloc estable o encara paguen en el lloc de l'anterior residència. Finalment, algunes diferències s'expliquen per la defunció o el trasllat fora de Reus dels habitants. Si les cases no varien gaire en dos anys, per la vida de les persones a vegades són determinants.

Fet aquest incís, passem a veure el resultat del buidatge de la llibreta de combregants del 1782. Aportem, per ordre alfabètic de carrers, les cases que existien a Reus segons els pisos de què disposaven per tal d'establir la tipologia

constructiva predominant. En una columna s'hi relacionen les vacants o deshabitades, en les següents les d'1 a 8 pisos, i el total. Una darrera columna ens recorda les cases cadastrades el 1780.

Les cases es distribueixen de la següent manera: un 75% són cases unifamiliars, i un 16% són de dos pisos. Les de 3 pisos només representen el 5% del total (111 en nombres absoluts), i les de 4 un 1,5% i les de 3 només un 0,5%. De 6 pisos se'n compten 3, i una de 7 pisos i una de 8. De deshabitades se'n sumen 35 (1,5%). La casa de 8 pisos està situada al portal de Monterols, la de 7 al carrer del Carme, i les 3 de sis pisos també en carrers d'extramurs: Sant Vicenç, Sant Joan i Amargura¹⁹.

Tornem a l'evolució. Algunes de les darreres actuacions urbanístiques del XVIII són les de Pau Miró Marc, i la zona al voltant de la caserna, que comporta una important especulació. En les actes municipals, el 1786 es diu que cal fer un carrer per darrera els pabellons, a les basses del Pedró o rentador, i que es faci una plaça al seu lloc.

El 14 de juliol del 1797 és el tinent coronel Josep Maria Orobio, agregat de l'estat major a la plaça de Tarragona, nét el qui exposa que vol "*establecer y vender el terreno que tiene y posee en las inmediaciones de esta villa y en la partida llamada la Hospitalera*", que afronta a l'est amb camí de Castellvell; al sud amb l'hort dels hereus de Miquel Nadal, apotecari, i bassa de Pastells, propietat del Comú; a l'oest amb el camí que porta a la casa dels Pares de la Missió; i al nord amb el camí ral de Castellvell i terreny propi. Va iniciar l'expedient de la urbanització de les cases i carrers, i es va decidir que al camí del Seminari es faria el carrer Seminari que portaria a la porta del Seminari, que és en terreny de Pau de Miró i Marc, el qual no vol pagar. Es va dibuixar un croquis que després fou modificat. És l'actual carrer Ample, anomenat així perquè es va fer d'una amplada superior a l'habitual.

Una resposta a una instrucció reial datada el 16 de novembre del 1797 relaciona per a la ciutat 2.612 cases útils i 15 de derruïdes. Ens anota els edificis públics existents al Reus de final de segle XVIII: La casa Consistorial amb una presó i un forn, un altre edifici presó, un joc de pilota públic, un teatre de comèdies, un pes públic, vuit forns particulars, dues tavernes públiques, dos molins fariners, tres carnisseries de cabra i be, i una de carn de vaca, dos escorxadors, tretze hostals i tres fondes "*o casas que dan de comer*".

Per tal de tancar el segle hem buidat el Padró d'habitants del 1819, cent anys més tard que la relació del 1714, cent anys de creixement constructiu. que ens marca el futur de l'urbanisme reusenc. Es tracta del "*Pedron comprensivo de los vecinos de la villa de Reus que tienen casa abierta en la misma, formado con arreglo a la ordenanza de reemplazos del año mil ochocientos, adicional de veinte y uno de enero último y órdenes que para ello han mediado del Señor intendente de este Ejército y Principado, a saber*". Pedró llegit i anotat davant del ple extraordinari celebrat a tal efecte sota la presidència de l'alcalde Baltasar

de Toda, el dia 5 de juny del 1819. Escrit en paper segellat de 40 maravedís del 1819 del rei Ferran VIIè, ocupa 269 pàgines (ACBC, FM, reg. 1665).

El resultat global és de 2.609 cases i 3.215 veïns (tot i que el document en suma 3.228), 96 dels quals estan exceptuats de la lleva per llei, per ser clergues i “*demás claves*”. El padró, com agrupa els veïns per cases, permet diferenciar casa i veí i, n’hem fet la relació. Per carrers el detall és el següent:

Relació de cases i veïns per carrers del 1819

NOM CARRER	N.CASES/N.VEÏNS/V/CASA		
Abadía	19	29	1.5
Aguila, de l'	20	34	1.7
Aleixar	26	31	1.2
Aleus	20	21	1.1
Amargura, de l'	52	64	1.2
Àngel de la guarda	17	20	1.2
Bages, d'en	44	57	1.3
Barreres	30	45	1.5
Camí de Valls	21	24	1.2
Camí Miseric.i Salou	35	41	1.2
Carme, del	94	108	1.1
Casals	14	18	1.3
Cases de G.Aixemús,de	20	25	1.3
Concepció	25	40	1.6
Corredor de la Sang	9	11	1.2
Corredor Peixateria	5	5	1
Creu Vermella	33	46	1.4
Dorotea	28	29	1
Font, de la	28	40	1.4
Galanes	22	23	1.1
Galera	16	18	1.1
Galió	19	23	1.2
Girada	29	35	1.2
Hospital, de l'	40	53	1.3
Jesús, de	40	47	1.2

Lleona	5	5	1
Major	39	48	1.2
Mar	20	24	1.2
Martí Napolità	15	18	1.2
Martorell, de	25	44	1.8
Merceria	20	22	1.1
Metge Fortuny, del	8	8	1
Monterols	57	63	1.1
Montserrat	24	30	1.3
Osset	13	13	1
Plaça Baluart	9	13	1.4
Plaça Basses	10	13	1.3
Plaça Carnisseries	8	8	1
Plaça de la Sang	28	33	1.2
Plaça de les Comèdies	13	19	1.5
Plaça del Castell	19	22	1.2
Plaça Mercadal	30	31	1
Plaça Peixateria	15	25	1.7
Plaça Sant Francesc	4	6	1.5
Presó	30	32	1.1
Pubill Oriol	21	26	1.2
Pujol	20	30	1.5
Racona	27	50	1.9
Raseta de Sales	46	58	1.3
Raval de Sant Pere	32	49	1.5
Raval de Santa Anna	61	74	1.2
Raval Jesús	61	78	1.3
Raval joc de la pilota	15	18	1.2
Raval Monterols	62	67	1.1
Raval Robuster	82	91	1.1
Recs	18	24	1.3
Riudoms	10	12	1.2
Roser, 2 ^a .travessera	15	17	1.1
Roser, 3 ^a travessera	5	5	1
Roser, del	29	32	1.1
Roser, segon carrer del	57	65	1.1

Rosich	8	9	1.1
Sant Benet	74	104	1.4
Sant Blai	8	8	1
Sant Carles i S.Josep	17	26	1.5
Sant Elias	40	47	1.2
Sant Esteve	20	23	1.2
Sant Francesc	38	41	1.1
Sant Francesc Xavier	12	14	1.2
Sant Jaume	51	66	1.3
Sant Joan	32	41	1.3
Sant Josep	33	40	1.2
Sant Llorenç	28	31	1.1
Sant Lluís	40	44	1.1
Sant Pancràs	19	27	1.4
Sant Pau	4	6	1.5
Sant Pere Alcàntara	66	80	1.2
Sant Pere Apòstol	6	8	1.3
Sant Pere més baix	22	28	1.3
Sant Roc	27	27	1
Sant Salvador	7	9	1.3
Sant Tomàs i S.Vicenç	13	18	1.4
Sant Vicenç i S.Alegre	41	52	1.3
Sant Vicenç i travessera	23	25	1.1
Sant Vicenç, travessera	23	32	1.4
Santa Anna, de	34	48	1.4
Santa Anna, travessera	9	15	1.7
Santa Clara	11	15	1.4
Santa Teresa	40	43	1.1
Sardà	24	27	1.1
Sardà, travessera de	25	26	1
Selva, de la	26	28	1.1
Seminari	59	61	1
Sol, del	19	23	1.2
Terreny Gornals	16	16	1
Trav.del Sol	1	1	1
Trav.Sant Llorenç-S.Joan	3	6	2

Vallroquetes	17	22	1.3
Vila	14	18	1.3
TOTAL	2.609	3.215	1.2

La mitjana de veí per casa és només d'1,2, segons el padró. La màxima concentració és en carrers petits, travesseres i corredors i al carrer de la Racona (1,9), on hi havia una casa on hi residien 6 veïns. El document relaciona 14 carrers on la raó és 1 exacta, és a dir, que es tractaria de carrers exclusivament amb habitatge unifamiliar. Alguns són de recent obertura: Lleona, Donatea, Sant Blai, Seminari i travessera del Sol; i d'altres del nucli vell: Osset, Metge Fortuny i Sant Roc. La relació 1,5 l'ofereixen set vials: Barreres, Pujol, Sant Carles i Sant Josep, Sant Pau, Raval de Sant Pere i de Santa Anna, plaça de Sant Francesc i plaça de les comèdies, dos dels ravals, carrers de poca qualitat constructiva, i places i carrers de finals del XVIII. Ens confirma la poca concentració de l'habitatge ocasionat pel creixement urbanístic horitzontal.

Si bé la majoria de cases unifamiliars a Reus és un fet que ja hem demostrat estadísticament, la relació veí-casa creiem que hauria de ser més elevada²⁰. Davant del dubte, hem comparat els resultats del padró amb un altre informe municipal, redactat en compliment d'una Reial Ordre del 22 de març del 1829, titulat "*Estado completo y circunstanciado de casas, vecinos y almas comuni6n de la parroquia de Reus*". "El nombre de cases i veïns buidats i relacionats són més elevats. El 1819 trobàvem 2.609 cases, el 1829 són 3.350, un increment del 28% en només 10 anys. El nombre de veïns és molt superior: la diferència és del 48%, de 3.215 el 1819 a 4.777. Passem, per tant, a analitzar el 1829. Hem elaborat un quadre dividit en 13 columnes. En la primera el nom del carrer, mantenint la separació entre nucli urbà i ravals i masos o població dispersa. La segona indica les deshabitades. Les següents recullen el nombre de cases segons el nombre de pisos: d'1 a més de 7. A la columna onzena hi ha la suma total de cases, a la següent la suma dels veïns, i la darrera, recull les ànimes de comunió.

Estado completo y circunstanciado de casas, vecinos y almas comunion de la parroquia de Reus. En compliment Reial Ordre del 22 de març del 1829.

CARRER	CASES DE PISOS										TOTALS		
	0	1	2	3	4	5	6	7	+7	CASES	VEÏNS	ÀNIMES COMUNIÓ	
Abadia	-	26	4	3						33	43	116	
Aleus	-	16								16	16	70	
Bages	-	7	6	6	1	2				22	51	149	
Campanar	4	20	3	4						31	38	117	
Canterers	-	24	5							29	34	147	
Casals	2	13	1	1		1				18	23	85	
Casotes	-	16	6	1						23	31	106	
Castell, plaça	1	12	6	1						20	27	119	
Concepció	1	14	8	3		2	1			29	55	172	
Font Vella	3	15	4		2					24	30	102	
Galanes	1	20								21	19	85	
Galera	2	25	6							33	37	130	
Galió	3	11	8	3	1					26	40	124	
Garrofes, plaça	1	21	7	1		1				31	43	147	
Hospital	-	41	10	6	1	1	2			61	100	362	
Jesús	2	37	2	5		2				48	65	136	
Major	5	30	6							41	42	175	
Mar	-	17	6			1				24	34	129	
Martorell	1	4				1				6	8	22	
Mercadal, plaça	11	23	4	1	1					40	38	200	
Metge Fortuny	-	6	1							7	8	33	
Monterols	5	55	5							65	65	271	
Montserrat	-	12	7	2						21	32	102	
Nou	2	13	4	1						20	24	84	
CARRER				CASES DE PISOS									TOTALS

	0	1	2	3	4	5	6	7	+7	CASES	VEÏNS	ÀNIMES COMUNIÓ
Osset	-	9		3						12	18	71
Presó	-	33	6	2						41	51	190
Pubill Oriol	2	15	6		1	2	1			27	47	135
Racona	-	15	12	2	2	1				32	58	117
Rosic	-	19	5	2						26	35	131
Rosselló	1	1	4	4	1			1		12	32	81
Santa Anna	-	30	2			2				34	44	178
Sant Miquel	2	16	2	1	1	2		1		25	44	124
Sant Pere	-	9	1	1	1					12	18	57
Singles	-	13	5	1						19	26	90
Vallroquetes	1	15	3	2						21	27	94
Vilar	-	13	2							15	17	66
NUCLI URBÀ	50	666	157	56	12	18	4	2		965	1320	4517
Àguila	-	12	3	3	1	1				20	36	105
Alegre	-	16	3	1					1(10)	21	35	113
Aleixar	-	29	6	1						36	44	171
Amargura	1	37	17	5	3		1			64	104	311
Arpa	-	41	14	1	1					57	76	227
Barceloneta	-	33	3	2						38	46	138
Bassa Pastells	5	10		1						16	13	34
Batan	1	14	6	1	1					23	33	102
Carme	1	41	12	4		1				59	82	246
Closa de Mestres	-	5	9	1						15	26	80
Colom	2	10	1							13	12	33
Comèdies, plaça	-	15	3	5		1				24	41	126
CARRER				CASES DE PISOS							TOTALS	
	0	1	2	3	4	5	6	7	+7	CASES	VEÏNS	ÀNIMES COMUNIÓ

Estrella	-	4	2	2					8	14	44	
Ferran, plaça-	6		1	1		1		9		67		
Font vella, raval	1	94	34	11	3	1	1		145	218	795	
Fortuna	-	1	3	1			3	1	9	35	83	
Girada	-	13	8	7		1			29	57	154	
Lleona	-	3	2	1		1			7	15	43	
Miramar	-	11	1						12	13	36	
Misericòrdia	-	22	4	2					28	36	116	
Misericòrdia, camí	-	13	1	2	1				17	25	76	
Pedró	2	46	10	5	4	1			68	102	336	
Recs	-	34	3	1		1			39	48	139	
Riudoms, camí	1	14	1	2					18	22	81	
Roser	1	47	17	2	2	1			70	100	269	
Roser	-	17	9	12	1			1	40	82	249	
Sang, plaça	-	28	8	5	1				42	63	205	
Santa Anna, raval	2	66	21	2	2	3			96	137	460	
Santa Clara	-	9	2	2	2				15	27	77	
Santa Teresa	2	22	11	1					36	47	150	
Sant Antoni	2	21	9	3	1				36	52	163	
Sant Benet	-	12	9	1	2				24	41	114	
Sant Benet, trav.	-	9	1	2	1				13	21	61	
Sant Blai	-	8							8	8	35	
Sant Carles	2	5	1	3					11	16	43	
Sant Elies	1	34	9						44	52	188	
Sant Esteve	1	14	5	2					22	30	92	
Sant Francesc P.	-	4	2		1				7	12	24	
Sant Francesc X.	1	8	4	1					14	19	58	
CARRER				CASES DE PISOS							TOTALS	
	0	1	2	3	4	5	6	7	+7	CASES	VEÏNS	ÀNIMES COMUNIÓ

S.Francesc, plaça	2	29	14	1						46	59	184
Sant Gaietà	-	20	2	1	1					24	31	88
Sant Jaume	-	30	12	4	1				1(8)	48	78	262
Sant Joan	-	23	8	2	1			1		35	55	220
Sant Joaquim	3	23	4	1		1				32	39	85
Sant Josep	2	9	2	1	1					15	20	53
Sant Josep	1	22	7	4	1					35	52	140
S.Josep i S.Carles	-	12	6		2					20	32	102
Sant Ignasi	-	2			1				((incomplet))			
Sant Libori	-	15	2	2						19	25	58
Sant Llorenç	-	18	8	3						29	43	151
Sant Lluís	1	39	10					1		51	65	176
Sant Magí	-	5	1	1						7	10	35
Sant Magí	1	8	3							12	14	43
Sant Miquel	4	25	8	4		2				43	63	138
Sant Pancràs	-	16	3	3						22	31	96
Sant Pau	-	4	2		1					7	12	41
Sant Pere	5	34	9	1						49	56	152
Sant Pere	-	5	12	4						21	42	112
Sant Pere, raval	6	33	12	8						59	82	298
Sant Roc	1	45	5	3		2				56	74	207
Sant Salvador	2	9	4		1				1	17	28	82
Sant Salvador	-	6	2	2		1				11	21	80
Sant Tomàs	-	14	4	1						19	25	63
Sant Vicenç	2	28	5	3	5	2	2			47	87	235
Sardà	1	23	8	1	1	1	1			36	57	172
Selva	4	31	2							37	35	103
CARRER												
	0	1	2	3	4	5	6	7	+7	CASES	VEÏNS	TOTALS ÀNIMES COMUNIÓ

Seminaris	1	34	13	5	4					57	89	213
Sol	1	7	10	7	2					27	56	177
Tarragona, ctra.	1	5					1			7	11	31
Tarragona	1	25	12	5	1					44	68	216
Valls, camí de	1	15	4		1					21	27	85
Vent	-	30	9	3	1		1			44	67	231
Victòria	-	17			1					18	21	63
<hr/>												
RAVALS	66	1487	457	166	53	21	13	3	2	2268	3334	10236
Horts i masos		117								117	117	432
Casa caritat i hospital												68
<hr/>												
TOTAL	116	2270	614	222	65	39	17	5	2	3350	4777	15523

Tot i el títol, el document és incomplet, hi manquen alguns carrers. Però tot i aquesta salvetat, ens forneix de dades interessants cara a dibuixar els tipus d'immobles existents a Reus a principis de segle XIX. Separa els carrers del nucli urbà dels de ravals, i hem cregut convenient respectar la separació perquè, com hem vist al llarg del treball, es tracta de dues realitats diferents.

Destaca en primer lloc una evolució en el tipus d'habitatge: les cases unifamiliars representen el 67,8% del total. En el casc antic s'arriba al 69%, és a dir, més de les dues terceres parts. Fora de les muralles baixa al 65,6%. El 1739 era del 81,65%. El 1782 del 75%.

Per carrers podem establir algunes zones on predomina un o altre tipus d'habitatge, des de l'unifamiliar a les cases de veïns. Els edificis que posseeixen més de 4 pisos només representen el 3,7% del total d'immobles i els de 3 són només un 6,6%; és a dir, podem afirmar que el 90% de les edificacions destinades a residència habitual tenien al Reus del 1829 un o dos pisos. Les cases de dos pisos són el 20,1% de les cases noves i el 16,3% del casc antic. També hi ha més cases de 3 i 4 pisos a les afores, però en canvi, els edificis de més de 4 pisos: 5, 6 i 7; és a dir, grans edificis, són més presents al nucli antic. Finalment, dues construccions, una de 8 i una de 10 pisos, estan situades fora, en concret al carrer sant Jaume (8 pisos) i Alegre (10 pisos), dos carrers oberts a finals del segle XVIII. Són les úniques que superen els 7 habitatges per edifici.

Els carrers on trobem de forma exclusiva l'habitatge unifamiliar són: Aleus, Galanes, Sant Blai, carretera de Tarragona i Victòria. Els carrers on la majoria de cases són unifamiliars, però n'hi ha alguna (menys de 5) que té més d'un pis són: Martorell, Metge Fortuny, Osset, Santa Anna, Vilar, Bassa d'en Pastells, Miramar i camí de Riudoms. A l'altra banda, els carrers on la majoria d'edificis tenen dos o més pisos són: Racona, Sant Benet, plaça de Sant Francesc, Sant Pere i raval de Sant Pere.

Troblem un 3,5 per cent de cases deshabitades. Recordem que aquells són anys de crisi econòmica i política. Es concentren al casc antic, dins la muralla, on un 5,2% dels habitatges estan deshabitats. Fora muralla, a les urbanitzacions ja consolidades, només ho estan el 2,9%. Els carrers on hi ha més cases sense veïns són al bell mig de Reus: Major, Monterols, plaça

Mercadal i Campanar. El Mercadal continua essent el centre neuràlgic i vital de la ciutat.

El document ens aporta un element a considerar, el nombre de veïns i d'ànimes de comunió. La mitjana de veïns per casa és d'1,37 dins el nucli urbà i 1,47 fora, lleugerament superior. Dit d'una altra manera, la mitjana de pisos per cases global és d'1,43. Les diferències entre el nucli antic i fora muralla confirmen la major presència de cases unifamiliars dins del nucli urbà.

Pel que fa a les ànimes de comunió, la mitjana per casa és de 4,6 i per veí o foc de 3,2. És a dir, que la família nuclear reusenca de principis del segle XIX estaria formada per 3,2 ànimes de comunió o majors de 7 anys. Els menors poden representar entre el 15 i el 20 per cent. Si hi sumem el 15%, la ratio entre foc i habitants seria de 3,7. Si hi sumem el 20% augmenta dues dècimes i és 3,9. Podem concloure que és inferior a 4.

NOTES CAPÍTOL 2: UNA CIUTAT EN CONSTRUCCIÓ

1.- Sobre el Port de Tarragona, vegeu l'excel·lent treball d'Alemany, Blay i Roquer, en especial els capítols tercer i quart, que tracten sobre el segle XVIII i el XIX.

2.- Sobre aquesta família reusenca vegeu l'article d'Ignasi Fernàndez Terricabras, titulat "De Reus a Roma: la família Robuster al segle XVI. Algunes reflexions sobre les estratègies familiars", a *Pedralbes* (Barcelona), 23 (2003): 551-566.

3.- Pere Anguera l'ha publicat en el seu llibre *Informes sobre l'economia reusenca del segle XIX, Reus 1985, pp.*

4.- El nom casa pot significar tot un edifici o un habitatge, sinònim de vivenda, un immoble ocupat per un sol grup domèstic. Un edifici, com les cases de veïns, poden contenir diferents habitatges (Jociles, p. 29). Nosaltres ens referirem al segon significat, d'habitatge, remarcant quan volem parlar del primer.

5.- Els eclesiàstics eren immunes a la jurisdicció secular i exempts dels tributs municipals abans del decret de Nova Planta (Víctor Ferro, p. 151).

6.- Es tracta de Miquel Carnicer, Joan Gil i Josep Virgili. Se'ls concedeix la concessió amb la condició que "totas las obras faran sian ab la igualtat de la altura de la muralla perquè no ajen de servir de escala las ditas obras, y que no pugan obrir en ditas obras ninguna finestra ni portal se'ns posar-hi retxa de part de dins".

70.- Els carrers que pertanyen a cada barri és com segueixen:

BARRI 1r: Mercadal, Vidre, Monterols, raval de Monterols, Galera, Galió i Pubill Oriol.

BARRI 2n: Raval de Jesús, Jesús, Major, Concepció, Barreres, Racona, Abadia, Martorell, Rosselló, plaça de Sant Miquel, Font i plaça de l'Església.

BARRI 3r: Raval Font i Robuster, plaça del Castell, Bages, Osset, Sant Pere, Merceria, Enveja Singles, Enveja Pujol, Montserrat, Mar i Hospital.

BARRI 4rt: Forn, Galanes, Santa Anna, Vallroquetes, Martí Napolità, raval Santa Anna, Casals, Vilar, Rosic, Aleus, Canterers, Metge Fortuny i horts del Vilar.

19.- La mitjana de les mides dels patis venuts entre el 1780 i el 1785 a Reus foren de 40 a 80 metres quadrats. Una tercera part no arribava als 40 metres. Us remetem a l'apartat 3.2.2.

55.- Al raval de Santa Anna hi trobem des del segle XVII gitanos establerts. En el cadastre del 1739 encara hi viuen. A finals de segle també resideixen al carrer Sant Vicenç i la Selva (Puig, 2003, p. 111). El 1806 n'hi ha un gran nombre de famílies al camí de l'Aleixar, Sant Blai i Sant Pau (ACBC, FMR, reg. 15108-AA. Repartiment fiscal especial per carreteres i sanitat).

75.- Al carrer de l'Hospital el gremi de pagesos aixecà una casa el 1796 i enderrocada el 1987. Ja en el segle XVII l'ofici predominant era l'agricultura (Gort, 2006, p. 71).

85.- A Barcelona, el 1716, els caps de casa viudes eren el 14,47%, i el 1516, eren el 17,44% (Nadal-Giralt, p. 20).

95.- El 1731, els administradors de la Sang de Jesús necessiten diners per acabar a teulada de l'església que estan construïnt i es veuen amb la necessitat de vendre la casa del joc del Billart a l'ajuntament, on darrerament han fet moltes obres. Demanen que aquest els compri la casa i en ella situï les aules de gramàtica. L'ajuntament diu que sí, que la comprarà i la destinarà al que cregui necessari. El 1739 es proposa i s'acorda traspasar la creu de pedra del camí de Riudoms al raval de la Sang per tal que la plaça, "dita de davant la sanch per desambaràs y

capacitat per a formar-se o principiarse les professions a la setmana santa”, quedí ornamentada. L’any següent es decideix aixecar una paret a la riera de la Sang per evitar els danys ocasionats per tres avingudes d’aigua hagudes l’estiu passat. Llegim que ja hi ha cases davant l’església.

96.- A l’ACBC es conserva una carpeta titulada “Caserna i pavellons (1724-1863)”, on hi ha els documents que ens permeten resseguir la construcció d’aquesta gran infraestructura. Us remetem a l’estudi d’Arauzo, pàgines 111-116. Per a la modificació de l’espai urbà de les casernes, vegeu pàgines 116-119. Les obres s’acabaven el 1778.

97.- Per aquesta disputa i la urbanització d’aquest espai, us remetem a Arauzo (pp. 138-147). A l’ACBC es conserva un expedient titulat *Expediente de cesión al ayuntamiento de los terrenos procedentes del convento de Carmelitas descalzos. 1764 a 1894*. En el llibre d’acords hi ha el croquis dels carrers assignats a cada part per la concòrdia, ja publicats per Gort.

98.- Rosa Barba, “La forma de les ciutats catalanes”, a *Quaderns d’arquitectura i urbanisme*, núm. extra 1. Barcelona 1981, citat per Arauzo, nota 370.

199.- Més endavant veurem com una valoració del producte d’una casa idèntic pot correspondre a immobles amb un valor de mercat molt diferent.

200.- El 1712 es declaren 106 cases al nucli urbà per 116 veïns i el 1722 són 66 per 113 veïns.

101.- Arauzo aporta unes relacions inversemblants d’1,09 veïns per casa de mitjana segons el cadastre del 1770 i d’1 just segons el del 1790. En cinc de les sis zones en què divideix l’entramat urbà, el 1790, troba valors inferiors a 1. És a dir, que a Reus hi havia moltes cases deshabitades, i la majoria de veïns en tenia més d’una. Aquests resultats avalen un cop més les deficiències del cadastre per a estudiar aspectes quantitius de població o habitatges.

241.- A Mataró l’amplada del carrer s’estableix més tard, el 1788, 36 pams o 40 pams si es tracta de camins reials, tot i que el mateix any encara s’autoritza una amplada de 30 pams en un vial (García-Guàrdia, p. 83).

888.- La distribució és semblant al Burgos del 1751, que comptava amb un major nombre de cases de més de 3 pisos. Els percentatges són els següents: casa unifamiliar: 70,8%, casa de dos pisos: 16,9%, casa de 3 pisos: 6,7% i casa de més de 3 pisos: 5% (Sanz, p. 181). Allà gairebé el 30% dels edificis en ús tenien dues o més llars, al Reus del 1782, un 25%. Els qui vivien en cases unifamiliars eren pagesos, nobles i eclesiàstics; els qui no, jornalers, pastors, artesans i no qualificats (p. 180). El perfil és el mateix que trobem a Reus.

456.- En els lloguers s’aprecia una mobilitat individual i una estabilitat global, com al Madrid de finals de segle XVII. Bravo, p.161.